

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2007:17
ISSN 1654-0247

“The poor man’s university”
– om bibliotek, läsning och bokbussar på Jamaica

THERESE SVANBERG



HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Therese Svanberg**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: ”The poor man’s university” – om bibliotek, läsning och bokbussar på Jamaica

Engelsk titel: ”The poor man’s university” – a study on libraries, literacy and bookmobiles in Jamaica

Författare: Therese Svanberg

Kollegium: Kollegium 3

Färdigställt: 2007

Handledare: -

Abstract: The aim of this Master’s Thesis is to examine the importance of literacy and reading in a country like Jamaica. What role do public libraries and bookmobiles play in promoting literacy, and how does this work correspond with the UNESCO public library manifesto? To answer this, interviews were conducted with nine Jamaican librarians, and study visits were made to libraries and bookmobiles. In addition, development plans, policy and other relevant documents were analyzed. The themes that emerged from the interviews and the different development plans were compared. These themes and the observations from the study visits were analyzed from the perspective of Amartya Sen’s theories on development as freedom, in which greater freedom for people is seen both as the main goal of development and the most important means of development. The conclusions to be drawn from this are that both librarians and government consider literacy and information to be essential to development and economic growth in Jamaica. It is clear that libraries and bookmobiles have contributed to a more literate society and play an active part in the country’s educational system. However, the informal nature of this contribution makes it difficult to estimate its actual extent. The activities of the public library service in Jamaica correspond very well with the UNESCO public library manifesto, even though it is not clearly stated in any policy documents that the manifesto is important and should be followed.

Nyckelord: läs- och skrivkunnighet, literacy, folkbibliotek, bokbussar, Jamaica, Unescos folkbiblioteksmanifest, utvecklingsländer

Jag vill tacka Eva Alopaeus för allt stöd och hjälp med denna uppsats. Utan dig är det mycket troligt att den aldrig hade blivit färdig!

Även Jenny Forsling ska ha ett stort tack för hjälp med språkgranskning, och inte minst för all uppmuntran genom åren. Alla borde ha vänner som du!

Det hade inte gått att genomföra detta arbete utan all gästfrihet och vänligt mottagande från personal vid Jamaica Library Service. Tack!

INNEHÅLL

1	INLEDNING.....	1
1.1	DISPOSITION.....	1
1.2	PROBLEMBESKRIVNING.....	2
1.3	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
1.4	AVGRÄNSNINGAR.....	3
1.5	BEGREPPSDEFINITIONER.....	3
2	BAKGRUND	4
2.1	JAMAICA	4
2.2	BIBLIOTEKSVERKSAMHET I KARIBIEN.....	5
2.3	BIBLIOTEKSVERKSAMHET PÅ JAMAICA.....	6
2.3.1	<i>Folk- och skolbibliotek.....</i>	<i>6</i>
2.3.2	<i>National-, universitets- och specialbibliotek</i>	<i>8</i>
2.4	UTBILDNING OCH LITERACY PÅ JAMAICA.....	8
2.4.1	<i>Skolsystemet/formell utbildning</i>	<i>9</i>
2.4.2	<i>Literacy, informell utbildning och JAMAL.....</i>	<i>9</i>
2.5	BOKBUSSAR ALLMÄNT.....	11
2.6	UNESCOS FOLKBIBLIOTEKSMANIFEST	12
3	TIDIGARE FORSKNING.....	14
3.1	LITERACY.....	14
3.1.1	<i>Vad innebär literacy?</i>	<i>14</i>
3.1.2	<i>Historik över arbetet med och synen på literacy</i>	<i>15</i>
3.1.3	<i>Varför literacy?</i>	<i>17</i>
3.1.4	<i>Hur utbrett är problemet?.....</i>	<i>18</i>
3.1.5	<i>Framtida behov, nutida problem</i>	<i>19</i>
3.2	BIBLIOTEK OCH LITERACY.....	20
3.2.1	<i>IFLA och literacy.....</i>	<i>20</i>
3.2.2	<i>Andra röster om bibliotek och literacy</i>	<i>21</i>
4	TEORI.....	24
4.1	UTVECKLING SOM FRIHET	24
5	METOD.....	28
5.1	URVAL	28
5.2	LITTERATURSÖKNING.....	28
5.3	OBSERVATIONER.....	29
5.4	INTERVJUER	29
5.5	GENOMGÅNG AV MÅLDOKUMENT	30
5.6	ANALYSARBETET	30
6	RESULTATREDOVISNING	31
6.1	INTERVJUER	31
6.1.1	<i>Bibliotekets roll.....</i>	<i>31</i>
6.1.2	<i>Unescos folkbiblioteksmanifest.....</i>	<i>32</i>
6.1.3	<i>Vad är positivt med bokbussverksamheten?</i>	<i>32</i>
6.1.4	<i>Vilka problem eller nackdelar finns med verksamheten?</i>	<i>33</i>
6.1.5	<i>Budget och prioriteringar.....</i>	<i>33</i>
6.1.6	<i>Läsning</i>	<i>34</i>
6.1.7	<i>Framtiden – förändringar?.....</i>	<i>34</i>
6.2	MÅLDOKUMENT.....	34
6.2.1	<i>Bibliotekets roll.....</i>	<i>35</i>
6.2.2	<i>Vad är positivt med bokbussverksamheten?</i>	<i>37</i>
6.2.3	<i>Läsning – literacy</i>	<i>37</i>
6.2.4	<i>Budget och prioriteringar.....</i>	<i>38</i>

6.3	BOKBUSSVERKSAMHETEN.....	38
6.3.1	<i>Bakgrund</i>	38
6.3.2	<i>Kingston & St Andrew Parish Library</i>	40
6.3.3	<i>Portland Parish Library</i>	41
6.3.4	<i>St Ann Parish Library</i>	41
6.3.5	<i>St Elizabeth Parish Library</i>	42
7	DISKUSSION OCH ANALYS	44
7.1	BIBLIOTEKETS ROLL.....	44
7.2	LÄSNING/LITERACY.....	45
7.3	UNESCOS FOLKBIBLIOTEKSMANIFEST	47
7.4	BOKBUSSVERKSAMHETEN.....	48
8	SLUTSATSER	51
9	SAMMANFATTNING	53
10	AVSLUTANDE REFLEKTIONER	55
11	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
11.1	OTRYCKTA KÄLLOR	56
11.2	TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	56
	BILAGA 1 – INTERVJUFRÅGOR	63
	BILAGA 2 – FÖRKORTNINGAR	64

1 Inledning

Varför skriver någon en uppsats om bibliotek, bokbussar och läsning på Jamaica?

I mitt fall berodde det i första hand på att jag ville göra något mer med min magisteruppsats och allt arbete runt den än att vara i Sverige och skriva. Eftersom jag länge varit fascinerad av Jamaica och velat åka dit bestämde jag mig för att, om möjligt, göra det. Tidigare hade jag av en ren slump snubblat över University of the West Indies, UWI, och insåg då att det finns en institution för B&I-studier vid Mona Campus i Kingston. Jag började fundera lite på vad det kunde finnas för möjligheter till uppsatsskrivande där och tog kontakt med rektorn för B&I-utbildningen. Dels för att höra om de överhuvudtaget hade möjlighet att hjälpa mig, dels för att se om han kunde komma med förslag på lämpliga ämnen. Efter ytterligare en del funderingar samt en del grundläggande litteraturstudier om Jamaica i allmänhet och biblioteken i synnerhet bestämde jag mig slutligen för att göra något om bokbussar. Jag ville gärna undersöka den uppsökande verksamheten, se hur även de som inte har möjlighet att själva komma till biblioteket kan få del av dess tjänster. Den bästa anfallsvinkeln i det här fallet verkade då vara att titta närmre på just bokbussarna. Grundtanken var att se hur denna verksamhet prioriteras i förhållande till annat, t.ex. IT-satsningar. Finns det överhuvudtaget några ekonomiska möjligheter att prioritera någonting framför något annat, eller handlar det bara om att överleva? Jag ville även titta på Unescos folkbiblioteksmanifest och se om det spelar någon roll för planeringen av verksamheten.

Det var med ovanstående syfte jag åkte till Jamaica sommaren 1999 och gjorde mina efterforskningar. Under resans gång har dock mitt fokus skiftat lite. En del frågeställningar har tillkommit under vägen och då har jag fått göra det bästa möjliga av situationen med tanke på det material jag har haft att arbeta med. För mig har det alltid varit viktigt att folkbiblioteken är till för alla - alla ska ha samma möjligheter att utnyttja dess resurser. Jag anser även att biblioteken ska kunna ha en viss bildningsfunktion i samhället. Därför drev jag ganska snart in på vilken roll biblioteken spelar för människors läsning i ett land som Jamaica. Hur mycket har det satsats på läskunnighet? Hur ser det ut i övriga världen och vad säger Unesco? Från att ursprungligen ha varit en uppsats som handlade om biblioteksorganisation och måldokument, är slutresultatet nu alltså en uppsats som tar upp delar av problematiken med analfabetism och läskunnighet och vad biblioteken skulle kunna spela för roll i detta.

1.1 Disposition

Uppsatsens första kapitel innehåller problembeskrivning, syfte och frågeställningar. Här går jag även igenom avgränsningar och ger definitioner på olika begrepp som förekommer i uppsatsen. Kapitel två ger en allmän bakgrund och större förståelse för de delar som kommer längre fram. Jag ger en kort översikt över Jamaica, och tittar även allmänt på biblioteksverksamhet i Karibien och på Jamaica. Dessutom tittar jag på vad som står i litteraturen om bokbussverksamhet – vad ska man tänka på? Jag går också igenom utbildning och literacy på Jamaica, och redogör avslutningsvis för de delar av Unescos folkbiblioteksmanifest som är relevanta för uppsatsen. Det tredje kapitlet ägnas åt en genomgång av arbetet med läs- och skrivkunnighet världen över, dock särskilt i Tredje världen. Här går jag även kortfattat igenom *varför* detta arbete anses vara så viktigt. Jag tittar också på vad som framkommer i litteraturen om bibliotekens arbete med literacy. Det påföljande metodkapitlet behandlar vilka metoder jag har använt mig

av, hur jag har gått till väga i insamlandet av material till uppsatsen, och vad jag har tänkt om analysarbetet. Kapitel 6 upptas av redovisning av mitt material – vad har framkommit i intervjuer och genomgång av måldokument? Här tittar jag även på hur bokbussverksamheten ser ut på Jamaica och redogör för vad jag såg under mina observationer. Uppsatsens avslutande delar ägnas åt diskussion och analys, samt en redovisning av de slutsatser jag kommer fram till. Slutligen ges så en sammanfattning av uppsatsen, följt av några avslutande reflektioner. Som bilaga finns bland annat en förteckning över de förkortningar som används i uppsatsen.

1.2 Problembeskrivning

Cirka 20 procent av jordens befolkning räknas idag som icke läs- och skrivkundig (Unesco 2002). Den siffran har varit ungefärligen densamma i flera decennier, trots upprepade försök, resolutioner och målsättningar att få ner den. Vad beror det på? Denna uppsats ger en kort översikt över arbetet med läskunnighet och analfabetism sedan mitten av 1900-talet, både på Jamaica och i andra delar av Tredje världen. En av de organisationer som har varit mest drivande i detta arbete är Unesco och jag har valt att fokusera min uppmärksamhet på vad Unesco har gjort och skrivit i frågan. Dessutom är Unescos folkbiblioteksmanifest en huvudingrediens i den här uppsatsen, vilket gör det extra intressant att titta på just denna organisation.

Det finns många exempel på hur bibliotek anses ha en stor betydelse för människors läsning (se bl.a. IFLA 1999, 2006; Unesco; Wedgeworth 2004; Krolak 2005). Vilken roll har biblioteken i ett pengamässigt fattigare land som Jamaica spelat för läsandet, och hur ser det ut med läskunnigheten där? Även om bibliotek är viktiga genom hela processen med att lära sig läsa kanske det ändå är just i post-literacy fasen, dvs. när någon precis har lärt sig läsa, som de spelar allra störst roll. På Jamaica har bokbussarna haft stor betydelse i denna fas och en relativt stor del av uppsatsen ägnas åt hur just denna verksamhet fungerar.

Läsning och läskunnighet är mycket viktiga delar i uppsatsen och det finns en hel del skrivet om läsning, t.ex. vikten av att läsa skönlitteratur för språkutveckling; varför människor läser¹ – nytta, nöje, verklighetsflykt; etc. Det är dock inte den aspekten av läsning jag är intresserad av här, utan snarare vilken betydelse läsning – och i förlängningen också bibliotek – kan ha för demokrati, delaktighet och utveckling. Då det finns en stark tilltro till bibliotekens viktiga roll i läsning och bildning vill jag se om det finns exempel på när och hur bibliotek har varit viktiga. Jag ville få svar på frågor om bibliotekets roll i samhället, och varför bibliotekspersonal samt ansvariga myndigheter anser det vara viktigt.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka vad läsning och literacy betyder för ett land som Jamaica, och vilken - om någon - roll folkbiblioteken och särskilt bokbussarna spelar i arbetet med literacy i landet. Hur stämmer det arbetet överens med Unescos folkbiblioteksmanifest?

¹ Se t.ex. Sten Furhammars *Varför läser du?*, 1997

För att kunna svara på detta har jag använt följande frågeställningar:

- Används Unescos folkbiblioteksmanifest i planeringen av verksamheten?
- Hur har arbetet med läs- och skrivkunnighet sett ut på Jamaica?
- Vad betyder literacy på Jamaica – enligt biblioteken och enligt ansvariga myndigheter?
- Hur fungerar bokbussverksamheten rent praktiskt?
- Vilken roll har biblioteket i ett land som Jamaica – enligt biblioteken och enligt ansvariga myndigheter?

1.4 Avgränsningar

I denna uppsats ger jag en kort översikt över arbetet med literacy i Tredje världen, och i synnerhet vuxenutbildning. Jag behandlar **inte** - mer än väldigt ytligt vad gäller Jamaica - grundläggande skolutbildning för barn och ungdomar. Istället koncentrerar jag mig på läsutbildning för vuxna och lite äldre ungdomar, ett lärande som faller utanför ramen för traditionell skolgång.

1.5 Begreppsdefinitioner

I ordböcker översätts det engelska ordet literacy med läs- och skrivkunnighet. Då literacy nuförtiden – som framkommer senare i uppsatsen – innebär mer än att just kunna läsa och skriva, har jag i denna uppsats valt att använda ordet det engelska ordet literacy. När det handlar om ren läskunnighet, att kunna läsa, använder jag det begreppet.

2 Bakgrund

En förutsättning för att till fullo kunna ta till sig uppsatsen är en kunskap och förståelse för området, dess historia och bibliotek och utbildning. Då jag inte räknar en sådan kunskap till allmän kunskap blir bakgrundsdelens därför av nödvändighet ganska lång. Här ger jag en kort översikt över Jamaica; biblioteksverksamhet i Karibien och på Jamaica; jag redogör för Jamaicas skolsystem och utbildning; och även för bokbussverksamhet i allmänhet. Slutligen presenterar jag även de delar av Unescos folkbiblioteksmanifest som är relevanta för uppsatsen.

2.1 Jamaica

Jamaica är med sina 10 990 km² den tredje största ön i Karibien. Befolkningen beräknades år 2005 till ca 2,7 miljoner (Nationalencyklopedin, 2006). Större delen bor i städerna vid kusten, varav ca 600 000 i huvudstaden Kingston. Ön är till största delen bergig i inlandet med en platt kustremsa runt om. Det är ett mycket vackert land, med gröna berg och djupa dalar, slingrande kustvägar, vita sandstränder, blått hav och ett mycket rikt fågel- och växtliv. Klimatet är tropiskt, med något svalare temperaturer i bergen. Jamaica ligger mitt i riskzonen för både jordbävningar och orkaner. Det har inte varit någon jordbävning på nästan 100 år, däremot har ett par stora orkaner de senaste decennierna satt sina spår både i ekonomin och i naturen.

Columbus landsteg på Jamaicas norra kust den 5 maj 1494 (Baker 1996, s. 14). Spanjorerna slog sig ner och trängde undan ursprungsbefolkningen, Arawakindianerna, men blev i sin tur själva bortträngda av engelsmännen efter ett par århundraden. Så småningom blev ön en brittisk koloni (Baker 1996, s. 16, Encyclopaedia Britannica 2006). Liksom på de flesta andra ställen i Västindien blev socker och sockerrörplantager den största inkomstkällan och till detta behövdes mängder av billig arbetskraft i form av slavar². Detta har lett till att ca 90 % av dagens befolkning har afrikanskt ursprung. Övriga är kineser, indier, vita, etc. Landets motto - *Out of many, one people* – visar på ambitionen att ena dessa grupper som ett folk.

Jamaica blev ett självständigt land den 6 augusti 1962 men är fortfarande medlem i det Brittiska Samväldet. Landet är en parlamentarisk demokrati med ett parlament bestående av senat, som utses av generalguvernören på inrådan av premiärministern och oppositionspartiet, samt ett representanthus, som väljs direkt av folket (Encyclopaedia Britannica 2006). Jamaica är uppdelat i 14 parishes, något som närmast motsvarar våra län. Dessa styrs av Parish Councils. I fortsättningen kommer det engelska begreppet parish användas, då jag anser det vara missvisande med en översättning.

Landet får sina största inkomster från turismen och från export av bauxit, aluminium, socker, kaffe, bananer och textilier. Arbetslösheten låg 2001 på ca 15 %. (Encyclopaedia Britannica World Data, 2004). Statsskulden är hög, och det finns bland annat stora skulder hos IMF, International Monetary Fund. I slutet av 1980-talet, början av 90-talet, gick regeringen med på ett Structural Adjustment Programme från IMF. Detta ledde till en devalvering av den jamaicanska dollarn och drastiska nedskärningar inom alla områden; utbildning, kultur, sjukvård etc. (Lampert 1993, s. 64). Andra stora problem är droghandel, hög brottslighet och gatuvåld. Ghettoområden som Trenchtown

² Uppskattningsvis importerades och såldes cirka 10 miljoner människor som slavar i Karibien mellan åren 1450 och 1900 (Grugel 1995, s. 47).

i Kingston har varit oroliga i decennier (Encyclopaedia Britannica 2006) men på senare tid har organiserade och beväpnade gängstrider ökat även på andra håll (NE 2006).

Engelska är det officiella språket, men många talar även ett sorts kreolspråk, patois. Patois används idag i hög utsträckning också i musik och poesi (Encyclopaedia Britannica, 2006). Jamaica har ett rikt musik- och kulturliv med många internationellt kända musiker, artister och konstnärer (NE 2006). Den mest kände av dem alla är antagligen Bob Marley, men också reggaemusikerna Lee Perry och Peter Tosh, samt dub-poeten Linton Kwesi Johnson - för att nämna ett fåtal - kommer därifrån.

2.2 Biblioteksverksamhet i Karibien

Som mycket annat i de karibiska länderna är biblioteken till stor del uppbyggda efter samma system som finns i kolonialmakterna. Således är t.ex. biblioteken i det Karibiska Samväldet baserade på det engelska systemet. De började som medlemsbibliotek på 1800-talet med syfte att tillgodose användarnas behov av utbildning, information och rekreation. Stora delar av befolkningen hade dock inte råd att betala den årliga avgiften och det var definitivt inte alla som kunde läsa. Dessa tidiga bibliotek vände sig därför i praktiken till en liten grupp människor med hög ställning i samhället (Ferguson 1994, s. 119).

I och med koloniernas självständighetsprocess som kulminerade på 1960-talet insågs också vikten av utbildning och tillgång till information för att kunna hävda sig mot omvärlden. De styrande började satsa mer pengar på dessa områden, något som självklart gynnade biblioteken. Lagstiftning inom området tillkom eller förnyades i de fall sådan redan fanns. Biblioteken blev till för hela folket och började spridas ut på landsbygden (Ferguson 1994, s. 119). Stephney Ferguson, före detta chef vid nationalbiblioteket, menar att det brittiska inflytandet på dessa bibliotek är problematiskt (1994, s. 120). De som byggde upp biblioteken var antingen själva briter eller hade gått i skola i Storbritannien, vilket har lett till att biblioteken idag till största delen är anpassade till förhållanden som råder i västerländska länder. Detta innebär att stora delar av befolkningen inte får sina informationsbehov tillgodosedda. Nu är det här inte alls unikt för Karibiska Samväldet utan förekommer bland många utvecklingsländer (ibid.). Ferguson är inte ensam om att ta upp de här problemen, Birgitta Bergdahl tar upp samma frågor i *Libraries and Information in the Third World* (1994, s. 139), likaså Navalani i sin artikel *The Third Wave and Third World libraries* (1994, s. 33ff.). Även Ward diskuterar problemet ur en afrikansk synvinkel i *The changing role of mobile libraries in Africa* (1996, s. 130). Inom biblioteksvärlden har man dock börjat inse att något är fel och arbetar på att förbättra situationen (Ferguson 1994, s. 120). En del av problemet är att i dessa länder blandas olika kulturer och traditioner kraftigt. De muntliga traditionerna sedan slaveriets dagar lever kvar, blandat med influenser från andra folkslag som tagit med sig sina traditioner när de flyttat från sina hemländer. Detta lever vidare jämsides med det brittiska (västerländska) sättet att göra saker och ting på, en kultur baserad på skriftliga uttrycksätt (ibid., s. 121).

Under femtio- och sextioalet rådde stor brist på utbildade bibliotekarier i regionen, tillika brist på biblioteksskolor som klarade av att utbilda kvalificerad bibliotekspersonal (Freudenthal 1982, s. 61). En lösning på problemet i den engelsktalande delen av Karibien kom 1971 när en 3-årig kandidatutbildning för bibliotekarier startade vid University of the West Indies, Mona Campus. 1978 invigdes även magisterprogrammet (ibid.). För den spansktalande delen och för Latinamerika

invigdes redan 1956 en skola i Colombia: *Escuela Interamericana de Bibliotecologia*. 1969 inrättades också en biblioteksutbildning vid University of Puerto Rico (ibid., s. 62).

En annan vanligt förekommande företeelse inte bara bland biblioteken i Karibien utan även i övriga delar av Tredje världen är avsaknaden av ett nationalbibliotek. Många gånger är det något av de större folkbiblioteken, i vissa fall det enda folkbiblioteket, som har tagit på sig en del av de uppgifter som ett nationalbibliotek brukar ha (Freudenthal 1982, s. 45; Ferguson 1992, s. 339).

Det största problemet för biblioteken i Karibien är pengar, eller snarare bristen på dem. Viljan eller engagemanget hos bibliotekarierna är det inget fel på, inte heller kunnandet. Det är dock inte alltid så självklart att satsa mycket pengar på bibliotek när Karibien i likhet med andra utvecklingsländer har problem med att få resurserna att räcka till bostäder, mat och vatten åt alla, vilket även Ferguson nämner i sin artikel *Strategic planning for national libraries in developing countries* (1992, s. 342). Dessutom drabbas dessa områden ofta av naturkatastrofer vilket slår hårt mot en redan ansträngd ekonomi. En annan komplicerande faktor är den politiska instabiliteten i området.

Biblioteken ses främst som något som har med utbildning och skolgång att göra. Många anser att det gäller att ändra den synen hos allmänheten så biblioteken även blir en plats för kultur och rekreation (Ferguson 1994, s. 126).

2.3 Biblioteksverksamhet på Jamaica

En vanlig reaktion från min omgivning när de hör att denna uppsats handlar om bibliotek och läskunnighet på Jamaica är: "Jamaica?! Finns det överhuvudtaget bibliotek där?" Svaret på den frågan är: Ja, det gör det och bra sådana dessutom. Som framgår av följande beskrivning har biblioteken där länge varit en förebild för biblioteksverksamhet i andra utvecklingsländer.

2.3.1 Folk- och skolbibliotek

Jamaicas första folkbibliotek öppnade i Kingston år 1874. Det var en sammanslagning av de tidigare biblioteken vid House of Assembly och vid Legislative Council. Tidigare hade det även funnits olika små cirkulationsbibliotek som endast var till för betalande medlemmar. En avgift krävdes visserligen för att få låna från det nya biblioteket också, men det var öppet för alla som kunde betala och fick även bidrag från regeringen. 1879 övergick dock bibliotekets samlingar till Institute of Jamaica, ett institut som länge skulle arbeta för spridandet av litteratur, konst och naturvetenskap (Bennett 1987, s. 132; Robinson 1975, s. 172). Nästa stora steg i folkbiblioteksutvecklingen kom 1938, då Manchester Free Library öppnades. Det startades av Rev. Walter Lewis och som namnet antyder kostade det ingenting att använda det (Bennett 1987, s. 190-1). Fram till 1940 fanns inga bibliotek för barn på Jamaica. Denna brist avhjälpes dock när Institute of Jamaica öppnade ett "Junior Centre" som blev en så stor succé att ett nytt center öppnades i en annan del av Kingston efter ett halvår.

År 1948 skulle innebära en stor förändring i Jamaicas folkbiblioteksverksamhet. Tidigare under 1940-talet hade British Council försökt starta upp en mer organiserad verksamhet än den som då existerade. En utredare tillsattes för att undersöka vilka möjligheter som fanns och presenterade sina slutsatser i *A library plan for Jamaica*.

Denna plan låg sedan till grund för verksamhetens uppbyggnad när Jamaica Library Service, JLS, grundades 1948 av British Council och Jamaicas regering (Robinson 1975, s. 180). Året därpå godkändes den bibliotekslag, *the Jamaica Library Service Act*, som med vissa förändringar gäller än idag. JLS är ansvariga för all folk- och skolbiblioteksverksamhet på Jamaica. Den centrala, styrande enheten kallas JLS Headquarters och finns i Kingston. Det är dock the Jamaica Library Board som är formellt ansvarig för verksamheten och fattar alla policybeslut etc. "The duties of the Board are to establish, maintain, manage, control and operate the Library Service" (Jamaica Library Service [1998], s. 1). Det finns 13 olika Parish Library Committees som ansvarar för verksamheten i respektive parish.³ Hela verksamheten finansieras av Ministry of Education, Youth and Culture, MOEYC.

Det finns alltså 13 parish libraries som är ansvariga för att ge service till sina invånare genom huvudbiblioteket, olika filialbibliotek, bokbusservice och postservice (ibid., s. 5). Parishbiblioteken är också indelade i fyra regioner, där de fyra regionbiblioteken övervakar verksamheten hos "sina" parishbibliotek. Huvudkontoret i Kingston står för det administrativa styret. Det är huvudkontoret som samordnar verksamheten vid alla bibliotek och det är även de som köper in och gör i ordning alla böcker som sedan skickas ut till de olika biblioteken, tillsammans med en del annat material. De ansvarar för personalutbildning, statistik över all verksamhet, diverse publikationer, nationella utställningar samt ett projekt för biblioteksutbyggnad (Jamaica Library Service [1998], s. 4f.). Den egentliga verksamheten sker ute i parishbiblioteken och deras olika filialer. Även om riktlinjerna för verksamheten är centrala kan verksamheten skilja sig åt ganska mycket, främst i fråga om vilka tjänster som erbjuds utöver vanliga boklån. Några har en Service to the Blind, andra har service till fängelser, sjukhus och andra ställen och vissa har en Postal Reader Service. Dessutom anordnas en hel del föreläsningar, kulturaktiviteter, sagostunder och andra aktiviteter för barnen, och en del bibliotek har en Community Information Service (Intervjuer; Jamaica Library Service [1998] s. 6-7). På alla parishbibliotek finns datorer med Internetuppkoppling som allmänheten får använda. Tanken är att de ska användas både till informationssökning och som ordbehandlare.

Förutom parishbiblioteken finns det ett antal filialbibliotek i varje parish. Dessa har varierande öppettider och bemannas av biblioteks- och kontorsassistenter, men inte av bibliotekarier. Det finns vissa problem med lokaler och ett otillräckligt bokbestånd. Budgetåret 1996/1997 fanns 118 filialbibliotek på hela Jamaica (Annual report [1997], s. 3).

Schools Library Service har som målsättning att "provide a library service to all infant, primary, all-age, secondary and comprehensive (high) schools" (Jamaica Library Service [1998], s. 19). De är en del av Jamaica Library Service på så sätt att de också styrs av Jamaica Library Board. Rent fysiskt ligger SLS och JLS huvudkontor i samma byggnad, personal arbetar inom båda enheterna och det är tänkt att de två ska komplettera varandra. Chefen för JLS är huvudansvarig också för SLS, men de har även en egen chef. Schools Library Service arbetar från fem regionala huvudkontor. Det i Kingston är störst och ansvarar för bokinköp, planering av verksamheten, etc. Själva biblioteksservicen fungerar så att det finns fem bokbussar som bara tillhör SLS, och de ska inte ha något med övrig biblioteksverksamhet att göra. Dessa bokbussar åker runt till skolorna med bokdepositioner som placeras där under terminen. Urvalet av dessa

³ Jamaica är egentligen uppdelat i 14 olika parish, men Kingston och St. Andrew sköts ofta som ett.

sker av lärare och äldre elever. Beroende på skolans storlek och vilka möjligheter till förvaring som finns, varierar storleken på depositionen från 150 till dryga 1000 böcker.

Inte heller denna del av verksamheten är helt problemfri; bortsett från bristen på böcker finns också en brist på personal ute i skolorna som kan vara ansvariga för boksamlingen. Dessutom är lokalfrågan svårlöst – det är inte så stor mening att tillhandahålla böcker om de ändå hamnar i ett låst skåp som bara öppnas ytterst sporadiskt (ibid., s. 25).

2.3.2 National-, universitets- och specialbibliotek

1973 utsåg regeringen ett råd⁴ som skulle planera och samordna ett nationellt informationsnätverk. En av huvudrekommendationerna från rådet var att ett nationalbibliotek som kunde vara huvudansvarigt för detta informationsnätverk borde bildas. Jamaicas nationalbibliotek NLJ, the National Library of Jamaica, grundades 6 år senare, 1979 (Mohamedali 1996, s. 168ff.). Samlingarna baseras till stor del på det gamla West India Reference Library och har en stor mängd historiskt material om Jamaica, men även övriga delar av det engelsktalande Karibien (NLJ 1995). Deras uppdrag är:

- To serve as the repository for information material (printed and audio-visual) on Jamaica and as a gateway for access to the resources of the Library and information networks of the country, through the collection, documentation and preservation of these materials in support of research and development.
- To promote understanding and awareness of the nation's culture and history through the dissemination of information from multi-media resources in the collection. (NLJ 1995)

Universitetsbiblioteket ligger vid Mona Campus i Kingston. Det omfattar tre delar: huvudbibliotek med humaniora, samhällsvetenskap, allmänna uppslagsböcker och LIS-litteratur; ett naturvetenskapligt bibliotek och ett medicinskt bibliotek. På campusområdet finns dessutom ett antal andra bibliotek inom speciella ämnen, t.ex. the Norman Manley Law Library. Det finns också ett antal specialbibliotek, främst sådana som är knutna till olika regeringsdepartement men också en del andra (ALA, s. 405-6). Det har funnits ett formellt nätverk och samarbete mellan de olika universitets- och specialbiblioteken samt med JLS, t.ex. när det gäller personalutbildning och annat. Den formella organisationen fungerar inte längre, (1999) men nätverken och kontaktpersonerna finns kvar och det finns ändå en del informellt samarbete (Inf. 1).

2.4 Utbildning och literacy på Jamaica

I detta kapitel går jag kort igenom det formella skolsystemet på Jamaica, då en viss kännedom om detta underlättar förståelsen för den mer informella utbildningen. Tyngdpunkten ligger dock på literacy-arbete och informell utbildning, främst det arbete som utförts av JAMAL – the Jamaican Movement for the Advancement of Literacy.

⁴ NACOLADS – the National Council on Libraries, Archives and Documentation

2.4.1 Skolsystemet/formell utbildning

Under Jamaicas tidiga historia var det missionärerna som stod för huvuddelen av den undervisning av folket som fanns och det var inte förrän efter slaveriets avskaffande som ett mer allmänt utbildningssystem kom till stånd. Det dröjde dock ända till 1980-talet innan grundläggande skolgång blev obligatorisk, under *the Compulsory Education Act* (Moulton-Campbell 1986, s. 159-60). Ansvaret för utbildning ligger under Ministry of Education, Youth and Culture, och hör alltså till samma departement som biblioteken. Vid sex års ålder påbörjas sex års grundskola, sedan följer tre års motsvarighet till högstadium respektive fyra års gymnasium. Högre utbildning finns vid University of the West Indies, eller vid någon av de tekniska högskolorna.

Vad gäller grundskolan är det en nästan hundra procentig inskrivningsgrad medan högstadium och gymnasium ligger något lägre. Dock är det inte lika många som verkligen kommer till skolan varje dag, olika källor anger siffror mellan 70-80 %. Oftast är det ekonomiska skäl som ligger bakom (MOEC 1999, Unicef 2007). Jamaica deltar i Education for All-initiativet och i *EFA Assessment 2000: Country report Jamaica* konstateras att kvaliteten på undervisningen i grundskolan i förhållande till antalet elever inte har varit tillräckligt bra, vilket gör att många elever inte är tillräckligt förberedda när de kommer till högre nivåer. Det finns dock mycket goda intentioner och ett flertal olika planer/initiativ för hur man ska gå tillväga för att höja kvaliteten och utbilda självständiga individer som kan bidra till landets utveckling, likväl som sin egen (MOEC 1999).

Många andra länder i Tredje världen har problem med att det är fler pojkar än flickor som går i skolan – på Jamaica är det tvärtom. I en intervju i *Education Today Newsletter* 2003 talar dåvarande utbildningsminister Maxine Henry-Wilson om hur tonårspojkar inte ser någon större mening med skolan då de inte tjänar något på det. I stället ägnar sig många åt drogförsäljning, mindre häleriverksamhet och allmänt kringdrivande på gatorna. Den trenden måste vändas, och det har funnits vissa försök att locka med t.ex. musikklasser (Henry-Wilson 2003).

2.4.2 Literacy, informell utbildning och JAMAL

Jämfört med andra länder i Tredje världen är en relativt stor del av befolkningen läs- och skrivkundig. Återigen är situationen på Jamaica den motsatta jämfört med stora delar av resten av världen genom att kvinnor ligger bättre till än män. Procentandelen varierar beroende på var man tittar; enligt Unicef rör det sig om ca 86% jämfört med 74% - sammanlagt 80% (Unicef 2007), medan det enligt Unesco-siffror handlar om ca 91% jämfört med 83%, sammanlagt 87% av befolkningen (Unesco 2002). Detta visar att det alltid är farligt med statistik, vilket kommer diskuteras längre fram, men ovanstående siffror gör att vi ändå har en viss uppfattning om utsträckningen av problemen.

Ett av de första projekten för att arbeta med literacy på Jamaica drogs igång redan 1943 enligt Laubach' metodik om "each one – teach one". Sedan gjordes ett par punktsatser då och då under åren, fram till 1970. Då gjordes tillsammans med Unesco en kartläggning över läskunnighetsnivåerna i landet och resultatet var inte särskilt uppmuntrande. Uppskattningsvis 400 000-500 000 människor bedömdes vara icke läskunniga – 40-50 % av befolkningen över 15 år. Den dåvarande regeringen förkunnade 1972 att literacy skulle vara en nationellt prioriterad angelägenhet och

bildade *the National Literacy Board*, som fick ansvaret för att arbeta med läskunnigheten. Målet var att få bort analfabetismen på fyra år. Ett par år senare omstrukturerades verksamheten och den organisation som sedan dess har arbetat med literacy och vuxenutbildning bildades – the JAMAL Foundation - the Jamaican Movement for the Advancement of Literacy (Moulton-Campbell 1986, s. 165ff.). Målen för denna organisation omformulerades till:

- to eradicate illiteracy in Jamaica within the shortest possible time
 - to improve the literacy skills of the adult population of Jamaica
 - to develop human resources so as to enable the adult citizen to participate meaningfully in the social, economic and cultural development of the country
- (JAMAL 1981, s. 235)

Finansieringen sker dels genom statsbidrag och dels genom donationer. Under åren har det funnits en del problem såsom höga drop-out nivåer hos studenterna, bl.a. på grund av bristande motivation och ett behov att flytta dit jobben fanns; stor variation i kompetensnivå hos lärarna – som till stor del var frivilliga och även de behövde flytta iväg för att få jobb; brist på bra material att ha efter kursens slut. Dock har programmet i stort varit framgångsrikt och har haft hundratusentals elever (Moulton-Campbell 1986, s. 168f.).

Biblioteken och JAMAL arbetade nära ihop redan från början, inte minst tack vare att många biblioteksanställda också satt med i JAMALs olika avdelningar runtom i landet. Dessutom användes bibliotekslokalerna ofta till undervisningen. Bokbussar var ofta med vid avslutningsceremonierna – bibliotekspersonal registrerade eleverna som nya låntagare, de visade hur biblioteken fungerar, vilka böcker och annat material som var lämpligt för dem, etc. (JAMAL 1981, s. 238). Det har heller inte alltid varit lätt för biblioteken att tackla 200 000 nya presumtiva låntagare på bara några år. Ett av de stora problemen för literacy-projekt över hela världen har varit att kunna tillhandahålla bra läsmaterial som ligger på rätt nivå och dessutom är av intresse för en vuxen läsare. Biblioteken har visserligen en hel del bra material, men inte tillräckligt för att tillgodose behoven hos alla intresserade, och för dem som behöver det mest är det för dyrt att köpa det som eventuellt finns ute i handeln. JAMAL har delvis löst problemet genom att producera en hel del själva – böcker, broschyrer, tidningar, ljud & bild, etc. De har uppmuntrat sina elever att skriva egna berättelser som sedan trycks upp och används i undervisningen (ibid., s. 235 - s. 239).

Under 1980-talets början utvidgades JAMALs målbild en aning, och JAMAL skulle även se till att barn i åldern 6-12 år verkligen gick i skolan regelbundet. En annan huvudsyssla blev "occupational skills" för 15-19-åringar. Ungdomar som hade hoppat av skolan skulle samtidigt med läs- och skrivundervisningen också lära sig olika färdigheter som de sedan kunde ha nytta av ute i arbetslivet. Det fanns - och finns - olika inriktningar: sömnad, snickeriarbete, jordbruk, verkstadskunskap, etc. (Moulton-Campbell 1986, s. 200ff.). Innehållet i undervisningen bör även reflektera vuxna människors behov och har haft olika teman, såsom identitet och självkänsla, hem och familjeliv, hälsa, näringslära, arbete. (Moulton-Campbell 1986, s. 170f.). JAMALs verksamhet handlar alltså inte enbart om läs- och skrivkunnighet, utan om att stärka självkänslan hos individen samtidigt som man lär ut olika färdigheter som behövs för att kunna klara sig i samhället och bidra till dess utveckling. Deltagare får lättare att söka arbete – inte bara tack vare sina nya kunskaper utan också på grund av förändringar i motivation och inställning (JAMAL 1981, s. 235f.).

JAMAL är fortfarande ledande, inte bara vad gäller literacy-arbete på Jamaica, utan även vuxenutbildning i stort. Årligt återkommande evenemang är bl.a. National Reading Competition som anordnas tillsammans med biblioteken, samt Adult learners-week där det varje år finns olika teman i stil med "Adult learning: promoting our cultural heritage", eller "Adult learning: an instrument for development". Det finns ett antal olika projekt som syftar till att engagera tonåringar och unga vuxna genom att bl.a. ordna praktikplatser på företag och offentliga inrättningar. 1997 startades även ett Workplace Literacy Project (MOEC 1999). I början av 2000-talet drog man tillsammans med HEART/NTA⁵ igång ett program – HISEP: High School Equivalency Programme – som ska ge möjlighet för dem som aldrig gick ut gymnasiet att få en motsvarighet till studentexamen. Denna examen ska också kunna ge behörighet till vidare studier, om så önskas (UIE 2003).

2.5 Bokbussar allmänt

“En bokbuss är ett rörligt bibliotek, som för böcker och biblioteksservice till läsare, som annars är utom räckhåll för det fasta biblioteket” (Möhlenbrock 1973, s. 7).

Första gången möjligheten fanns att låna böcker från en bokbuss, eller snarare en hästvagn, var i England 1859. Verksamheten kom dock inte i gång på allvar förrän 1917 då man i Manchester började använda sig av en ombyggd personbuss för att köra ut böcker i. Den första svenska bokbussen började köra 1949 och drevs då av Borås stadsbibliotek (Möhlenbrock 1973, s. 8-9). Sedan dess har det hänt en del och bokbussverksamhet, eller snarare uppsökande biblioteksverksamhet, finns nu i alla möjliga former över hela världen. Ett av de med ett västerländskt synsätt mer udda exemplen är den kamelservice som ges till nomader i Kenya (Atuti, 1999).

Bokbussar är ett bra medel för att nå ut till människor med biblioteksservice och läsande. Låntagarna använder i första hand den biblioteksenhet som är närmast och det är inte säkert att alla skulle gå till biblioteket om inte bokbussen fanns. Finns det en biblioteksenhet att gå till, så går man dit. Detta skapar användare och kanske även läsare, eller underlättar i varje fall för fortsatt läsning (Philip 1990, s. 2).

Bokbussens uppgift är att sprida folkbiblioteket till alla delar av kommunen för att människor som bor utanför de fasta biblioteksenheternas räckvidd skall få en biblioteksservice som så långt som möjligt når upp till samma standard som tätortens (Svenne [1995], s. 3).

Bokbussen fungerar också som permanent eller tillfällig ersättare för filialbibliotek i de stadsdelar där ett sådant inte finns och ses ofta som ett mer ekonomiskt försvarbart alternativ till filialbibliotek. En bokbuss kan dock aldrig fylla samma behov som väl fungerande filialer. Det finns ofta tendenser att välja bokbuss framför filialbibliotek, just därför att kostnaderna är lägre, även om det mer än väl finns underlag för ett fast bibliotek (Bogbusser [1982], s. 21).

Marknadsföring av bokbussen är betydelsefullt för verksamheten: gå ut till skolor, regelbundet annonsera på radion, i tidningar, alltid ha hållplatsschema redo på bussen att dela ut till nya och gamla låntagare, etc. Andra sätt att synas på är att vara med på diverse marknader, karnevaler och annat. Andra saker att tänka på är hur bokbussen ser ut. En ren och snygg bokbuss ger ett mycket bättre intryck än en som är smutsig och

⁵ HEART/NTA – Human Employment and Resource Training (HEART) Trust/National Training Agency – ett yrkesträningsprogram tänkt att få fram arbetskraft som behövs för landets utveckling (MOEYC 1999, part II).

trasig och får förhoppningsvis nya låntagare att komma tillbaka fler gånger. Det är heller inte bra om det är för varmt eller kallt på bussen (Gibbs 1990, s. 110). Personal som verkligen kan fungera tillsammans med låntagarna är mycket viktigt. Mathis menar att även om ett bra bokbestånd och en hel och funktionell bokbuss självklart har mycket stor betydelse för verksamheten så kan man lika gärna stanna hemma om det inte är rätt personal ombord på bussen (1990, s. 280). Enligt Möhlenbrock bör minst en yrkesutbildad bibliotekarie följa med på varje körning (1973, s. 21). Vissa menar t.o.m. att det beroende på bussens storlek behövs både en barn- och en vuxenbibliotekarie ombord samtidigt eller åtminstone att de åker varannan gång (Bogbusser 1982, s. 44). Det är även bra om bibliotekarien har viss tjänstgöring också på huvudbiblioteket för att hålla sig uppdaterad med vad som händer där (Heise 1990, s. 44-45).

Eftersom bokbussen för många innebär den första kontakten med biblioteket bör bokbeståndet enligt Möhlenbrock kunna ”uppfattas som ett representativt urval ur det samlade bokbeståndet” (1973, s. 38) och det får *inte* bli de fasta bibliotekens soptipp. Andra menar att det är viktigare att bokbussens bestånd styrs av efterfrågan än av böckernas litterära kvalitéer. Chansen att låntagare kommer dit och stannar kvar är större om de vet att där bara finns böcker som de anser vara läsvärda. Då finns det faktiskt inte så mycket plats kvar för s.k. kvalitetsböcker (Little 1990, s. 62). Det är även viktigt att materialet byts ut med jämna mellanrum (Bogbusser [1982], s. 38).

David Schau tar upp betydelsen av att även stanna med bokbussen vid skolor och att den då är ett viktigt komplement till skolbiblioteket. Det är nödvändigt med ett gott samarbete med rektor, lärare och övrig personal. I just den här artikeln, *Bookmobile services to children and schools*, beskrivs hur man stannar vid en skola en hel dag och så får alla klasser komma ut till bussen enligt ett i förväg uppgjort schema. Ett bra samarbete med lärarna gör att man kan planera långt i förväg och ta med sig särskilt temamaterial när eleverna arbetar med olika grupparbeten och annat (1990, s. 291-300). Andra, t.ex. Möhlenbrock, tycker inte att det är någon särskilt bra idé att ställa upp en bokbuss vid en skola och låta den stå där hela dagen (1973, s.14). Schau menar dock att det visst finns ett behov av bibliotek förutom skolbiblioteket, som i många fall inte är särskilt välutrustat. Det kan dessutom vara den enda möjligheten för barn och ungdomar på landsbygden att komma i kontakt med folkbiblioteket. Skolan i dessa områden är ofta samlingspunkten; när skolan är slut för dagen åker alla hem till sig och sina gårdar som är utspridda över ett stort område och det finns kanske inte någon annan lämplig hållplats i närheten (1990, s. 293).

Clarkson & Loudon skriver att “Poor service is worse than no service at all.” De menar att det är bättre att ha färre hållplatser med mer tid att ge service till låntagarna än att åka omkring och försöka hjälpa till lite här och lite där, och så blir ingenting bra (1990, s. 265). Jag håller inte riktigt med om det, inte i fallet Jamaica i alla fall. Där är det bättre med en dålig service än ingen alls, för då får folket ändå en viss kontakt med böcker och läsande. Utan bokbussens, ibland något sporadiska, besök skulle många människor bli helt utan böcker.

2.6 Unescos folkbiblioteksmanifest

Unesco grundades 1945 för att:

contribute to peace and security by promoting collaboration among the nations through education, science and culture in order to further universal respect for justice, for the rule of law and for the human rights and fundamental freedoms which are affirmed for the peoples

of the world, without distinction of race, sex, language or religion, by the Charter of the United Nations (Constitution of the UNESCO, 1945)

Biblioteksfrågor stod tidigt i fokus för organisationens arbete. Ett samarbete med IFLA inleddes också tidigt, bl.a. efter att IFLA påpekat behovet av "ett närmare samarbete mellan folkbiblioteken och institutionerna i syfte att utveckla goda läsvanor" (Thomas 1995, s. 7).

Den version av Unescos folkbiblioteksmanifest som används i detta arbete är den tredje i ordningen och publicerades 1994. Den första kom 1949 och den andra versionen 1972. Det första manifestet riktades främst till allmänheten och syftade till att "öka förståelsen för och insikten om folkbibliotekens betydelse för demokrati och för utbildning och bildning" (Thomas 1995, s. 5). Som en uppföljning till manifestet skapades under 1950-talet tre modellbibliotek; i New Delhi, Indien; Medellin, Colombia samt Enugu, Nigeria. Dessa skulle arbeta i manifestets anda och vara ett föredöme för andra bibliotek (ibid., s. 7-8). 1972 kom det andra manifestet och då hade fokus skiftat lite, från en stark betoning på folkbibliotekens roll för bildning till att även betona dess roll för avkoppling och nöje. Det påpekas också att folkbiblioteken bör "underlätta för vissa grupper att utnyttja biblioteken" (ibid, s. 9). Vad som inte har ändrats är dock synen på samhällets ansvar för att upprätthålla fungerande folkbibliotek och att dess tjänster ska vara avgiftsfria (ibid., s. 12). Denna sista fråga ägnades en hel del uppmärksamhet inför den andra revisionen 1994. Var det överhuvudtaget möjligt att fortsätta låta alla tjänster vara gratis? Det slutade med formuleringen "Folkbibliotekens tjänster skall i princip vara avgiftsfria" (Unesco 1995, s. 19).

Jag citerar här de delar av manifestet som är av särskild betydelse för denna uppsats:

Folkbiblioteket är till för alla, oberoende av ålder, ras, kön, religion, nationalitet, språk eller samhällsklass.

Folkbibliotekets huvuduppgifter är att verka för läskunnighet, information, utbildning och kultur bland annat genom att:

2. Stödja såväl självstudier som formell utbildning på alla nivåer

9. Garantera medborgarna tillgång till alla slag av samhällsinformation

12. Ge stöd till och delta i alfabetiseringsprogram för alla åldersgrupper och vid behov ta initiativ till sådan verksamhet.

Folkbiblioteken bör ses som ett viktigt led i en långsiktig strategi för kultur, informationsspridning, utbildning och ökad läskunnighet.

Folkbibliotekets tjänster skall vara tillgängliga för alla ... Detta innebär också att biblioteket genom uppsökande verksamhet skall erbjuda sina tjänster också till dem som inte själva kan komma till biblioteket.

För att alla ska kunna ta del av bibliotekets samtliga tjänster bör det upprättas program för uppsökande verksamhet och för användarutbildning.

Dessa uppmaningar är de som bäst belyser den problematik som tas upp i uppsatsen, och det är framförallt dessa jag kommer att utgå från i diskussionen och slutsatserna. Den uppsökande verksamheten vad gäller Jamaica är huvudsakligen bokbussarna, men jag vill även undersöka om det finns några andra former för detta.

3 Tidigare forskning

I detta kapitel går jag igenom ett urval av det arbete och den forskning som ägnats åt literacy och bibliotekens arbete med literacy, särskilt i Tredje världen. Här går jag även kortfattat igenom *varför* detta arbete anses vara så viktigt.

3.1 Literacy

Många länder har problem med låg läs- och skrivkunnighet bland befolkningen. Problemen finns inte bara hos Tredje världen-länder utan förekommer även i västvärlden. Detta avsnitt ska dock främst fokusera på Tredje världen och kommer kortfattat att beskriva begreppet ”literacy”. Vilka olika definitioner finns? Varför är det bra med en läs- och skrivkundig befolkning? Varför är det bra för den enskilda personen? Vad görs nu för att få upp läs- och skrivkunnigheten och vad har gjorts tidigare?

Jag har medvetet valt att inte ta med något om läsning av skönlitteratur och vad det kan innebära för individen.

3.1.1 Vad innebär literacy?

“A person is functionally literate who can engage in all those activities in which literacy is required for effective functioning of his group and community” (Unesco 1978)

Ovanstående är Unescos definition av literacy från 1978 och är fortfarande en av de mest använda och internationellt sett gångbara, även om det finns många olika varianter. Uppfattningen om vad literacy egentligen innebär har ändrats en hel del sedan problemet först började uppmärksammas, och nutida definitioner är relativa snarare än absoluta. Innan andra världskriget var det vanligt att säga att någon som hade gått i skolan var läs- och skrivkundig, medan den som inte gjort det *inte* kunde läsa eller skriva. Nuförtiden är det inte lika lätt att göra den åtskillnaden – dels för att utbildning inte är någon garanti för att kunna läsa och skriva, dels för att det givetvis finns många andra sätt att lära sig på (Wagner 2001, s. 11). Denna åtskillnad förekommer dock fortfarande, framförallt när länder ska rapportera antal läs- och skrivkundiga. Då har ett vanligt tillvägagångssätt varit att uppge hur många som har gått ett visst antal år i skolan. Det finns inga fasta kunskaper som innebär att någon är läskundig, snarare finns det många olika sorters läskundighet. Att läsa en tidning eller tekniska manualer eller förstå vad som står på en dataskärm kräver olika kunskaper av läsaren (Wagner 2001, s. 11). Dessutom, vad som kan räknas som läs- och skrivkundighet i ett sammanhang behöver inte vara det i ett annat. En person som klarar av att sköta sin affär på den etiopiska landsbygden med alla inköp, inventeringar och kassaräknande men aldrig läst en bok är inte *mindre* läskundig än personen i Addis Abeba som läser tidningen varje förmiddag – det är bara annorlunda kunskap. Något annat som har ändrats är att literacy inte längre ses som en individuell färdighet utan i stället som social praktik. Detta har medfört en bättre insikt i hur människor använder literacy, men man har även till viss del glömt att det ju faktiskt ändå är den enskilde individen som måste lära sig läsa och skriva (Robinson 2003, s. 10).

I sitt bidrag till Unescos rundabords-publication *Literacy as Freedom* tar David Archer upp hur ordet ”literacy” bär med sig många underliggande betydelser. För många

människor som har levt i förtryck och odemokratiska samhällen innebär ”literate” något som är väldigt starkt förknippat med överheten och den makt de har utövat. Det skrivna ordet har använts som ytterligare ett sätt att förtrycka och det kan ses som helt främmande att förvärvande av denna kunskap skulle kunna leda till något bra. Dess makt har demonstrerats genom lagar, domstolsorder, underskrifter - förödmjukelsen som kan ligga i att signera med ett kryss i stället för att skriva sitt namn, all den pappersexercis som krävs för att få ”rätt” tillstånd till olika saker, ekonomiska avtal – det är lätt att lura de som inte förstår vad som står, etc. Även hjälporganisationer och utbildarna själva visar omedvetet med sina papper, pennor och böcker att ”vi kan något som inte ni kan”. Han menar också att det länge har funnits en föreställning, både medveten och omedveten, att läs- och skrivkunniga skulle vara överlägsna analfabeter, och om analfabeterna bara lärde sig läsa skulle allt bli mycket bättre. Sådana tankar antyder att analfabeter skulle vara dumma och ociviliserade och innebär en lätt rasistisk syn på världen. Vi måste komma bort från det för att på allvar kunna förändra situationen (Archer 2003). Observera skillnaden mellan att tycka man är förmer än analfabeter bara för att man kan läsa och skriva, och att tycka att läs- och skrivkunnighet skulle kunna leda till ett bättre liv.

3.1.2 Historik över arbetet med och synen på literacy

1950-60-tal:

Strax efter sitt grundande övergav Unesco läs- och skrivkunnande som ett mål i sig själv. Istället menade man att ett flertal färdigheter, inklusive läs- och skrivkunnighet, tillhörde de mänskliga rättigheterna och var nödvändiga för individuell utveckling. Fokus lades på grundläggande utbildning där läs- och skrivkunnighet var en viktig del och man betonade vikten av praktiska färdigheter för att kunna utvecklas. Undervisning skulle helst ske på modersmålet. Skillnader mellan *basic* och *functional literacy* började växa fram. Den första definitionen av literacy var: “A person is literate who can with understanding both read and write a short simple statement on his or her everyday life” (Unesco 1958, se Unesco 2005). Detta var dock i början av kalla kriget, och även om det fanns en internationell överenskommelse om att utrota analfabetismen var intresset inte så stort på högre politisk nivå (Unesco 2005, s. 153; Lind 1990, s. 31ff.).

1960-70-tal:

På grund av dåliga resultat i arbetet med att få bort analfabetismen lanserades the Experimental World Literacy Programme (EWLP) i mitten av 1960-talet. Konceptet *functional literacy* utvecklades ännu mer och 1978 kom den definition som används än idag (se ovan). Fokus låg på läs- och skrivkunnighet som ett hjälpmedel för social och ekonomisk utveckling, med särskild betoning på den ekonomiska delen. Yrkesträning kopplades samman med utbildning i läs- och skrivkunnighet. Tanken var att tillsammans med läsningen skulle individen även lära sig fungera i samhället på ett sätt som gjorde att båda parter skulle få ut största möjliga ekonomiska och sociala nytta (Unesco 2005, s. 153f.; Lind 1990, s. 33f.).

Under 1970-talet, och främst från och med the International Symposium for Literacy i Persepolis 1975, hände något med synen på literacy. Nu betonades istället de politiska, kulturella och mänskliga aspekterna av literacy och att det är ett nödvändigt hjälpmedel för all social förändring. ”... literacy should be functional in a broad sense and is only a first step to achieving the objectives set out” (Lind, s. 35). Allt arbete med literacy under denna period var starkt influerat av Paolo Freires tankar om ”conscientization”, som bl.a. menade att ett medvetande om sin sociala situation och ett kritiskt tänkande

var nödvändigt för social förändring (Unesco 2005, s. 154; Lind 1990, s. 35f.) Hans tankegångar är mycket intressanta, men tyvärr finns inte utrymme att utforska dem i denna uppsats.

1980-90-tal:

Under 1980-talet svalnade intresset för vuxenutbildning och läs- och skrivkunnighet hos internationella organisationer som Världsbanken. Det ekonomiska stödet minskade och berörda länder brottades också själva med ekonomiska problem. Uppmärksamheten vändes istället i högre grad mot att tillgodose behovet av grundläggande utbildning över hela världen. Vid *World Conference on Education for All*, WCEFA, i Jomtien 1990 och den deklaration som antogs där handlade dock ett av de sex målen om vuxnas läs- och skrivkunnighet. Det fanns även en *Udaipur Literacy Declaration* från 1982, där målet var att ”eradicate illiteracy before the end of this century” (Archer 2001, s. 8). Resultatet var inte strålande och målen vid Jomtien-konferensen var lite mer blygsamma; där satsades det på att halvera nivån fram till år 2000, med särskilt fokus på kvinnornas situation.

Det var även under denna period som Unesco började göra skillnad på literacy som en teknisk färdighet och literacy som något som bestäms av olika sociala och kulturella sedvanor och bruk. Konzepten livslångt lärande och Basic Learning Competencies, BLC, började växa fram. Det var inte längre bara kunskaper i räkning, läsande och skrivande som var viktiga, även förmåga till problemlösning, life skills – hur man klarar sig i det moderna samhället – och annan kunskap räknades (Archer 2001; Unesco 2005, s. 154f.; Lind 1990, s. 36ff.).

Nutid:

Arbetet under 2000-talet är i allra högsta grad påverkat av målen vid *World Education Forum* i Dakar år 2000. I det *Framework of Action* som var resultatet av detta möte byggs det vidare på vad som sades i Jomtien och i *EFA 2000 Assessment*, där man under två år samlat in lägesrapporter från 180 länder som deltog i Jomtien. Det konstateras att även om framsteg har gjorts, är det ändå lång väg kvar tills målen är nådda och en viss uppräckning krävs. Många av de inblandade länderna har vissa ekonomiska problem, men man menar att ”no countries seriously committed to education for all will be thwarted in their achievement of this goal by a lack of resources” (Unesco 2000, s. 9). EFA, Education for All, är alltså fortfarande i allra högsta grad levande. Fokus ligger dock på grundläggande utbildning främst för barn, men vuxenutbildning samt läs- och skrivkunnighet för vuxna finns också med i bilden. Det diskuteras och debatteras mycket om vad literacy egentligen innebär och hur man på bästa sätt ska kunna komma till rätta med problemen. Nu mer än någonsin är man övertygad om att literacy inte bara är ett mål i sig självt, utan en väg till mycket annat – som större frihet (Archer 2001; Unesco 2000, EFA FAQ). Det viktigaste och största initiativet hittills under detta decennium är United Nations Literacy Decade, som sträcker sig från 2003-2012. Tanken är att det ska göras extra stora ansträngningar i arbetet med literacy, och att man ska uppmärksamma problematiken världen över. Jag citerar direkt från Resolution 56/116 för att ge en bild av vikten FN (och Unesco) idag lägger vid literacy:

[The General Assembly is] *Convinced* that literacy is crucial to the acquisition, by every child, youth and adult, of essential life skills that enable them to address the challenges they can face in life, and represents an essential step in basic education, which is an indispensable means for effective participation in the societies and economies of the twenty-first century (United Nations 2002)

Reaffirms that literacy for all is at the heart of basic education for all and that creating literate environments and societies is essential for achieving the goals of eradicating poverty, reducing child mortality, curbing population growth, achieving gender equality and ensuring sustainable development, peace and democracy (United Nations 2002)

3.1.3 Varför literacy?

I litteraturen framkommer en mängd olika anledningar till varför det satsas på läs- och skrivkunnighet:

- Utveckling, personlig och samhällelig: Literacy är bra både för individen och för samhället i största allmänhet.
- Ekonomiska skäl: En utbildad befolkning kan göra mer för landets ekonomi än en utbildad. Det är även lättare för den enskilde individen att få jobb och bättre ekonomi.
- Sociala skäl: Detta är särskilt tydligt vad gäller kvinnors utbildning och läskunnighet. Det finns många studier som visar på samband med lägre barnafödande, färre sjukdomar, lägre barnadödlighet etc.
- Politiska skäl: Staten vill visa att den gör något gott för folket. Särskilt tydligt har detta varit vid maktskiftet och nytt styre, särskilt i socialistiska/kommunistiska länder som Ryssland, Kuba, Etiopien, Nicaragua och Kina. En satsning på läs- och skrivkunnighet med utgångspunkt i modersmålet och *inte* i kolonialspråket har också varit ett sätt att ena folket och visa att man strävar efter solidaritet. De läskampanjer som ägde rum i Sverige under 1500-talet syftade till att samla folket under en ledare, men även till att sprida Bibelordet. Detta sistnämnda har också varit en vanlig anledning att försöka få människor läskunniga.
- Inhemsk skäl: – diverse olika så kallade NGO's (non-governmental organizations) på gräsrotsnivå trycker på för att få något gjort, och gör det ofta själva annars. På senare tid har det förekommit ett ökat samarbete mellan staten och NGO's, som har ett mycket bättre kontaktnät på lokal nivå.
- Externa skäl: Det kan finnas ett visst tryck från andra länder och olika biståndsorganisationer – ett land kanske bara får ekonomisk hjälp med förbehållet att skapa möjligheter för grundläggande utbildning och vuxenutbildning för befolkningen.

(Wagner 2001; Sen 2002; Lind 1990).

Det har även förekommit vissa argument *mot* arbetet med läs- och skrivkunnighet bland vuxna i Tredje världen:

- 1) Grundläggande utbildning för alla kommer så småningom lösa problemet ändå.
- 2) Radio och TV kan utbilda vuxna så pass mycket att det leder till ekonomisk utveckling och till att deras liv förbättras utan läs- och skrivkunnighet.
- 3) Det finns andra behov, såsom bättre hälsa och mat för dagen, som behöver tillgodoses först. Sedan kommer människor känna ett behov även av att kunna läsa och skriva.
- 4) Det kan ge förväntningar och krav som leder till uppror mot den etablerade ordningen. (Detta uttrycks dock inte så öppet.)
- 5) Det kan ha negativa konsekvenser, såsom en förlust av gamla kulturarv och traditioner som hör till en muntlig kultur, eller utflyttning från landsbygden (Lind 1990, s. 43ff.).

De första tre skälen är det inte direkt någon som förespråkar längre. Angående skäl nr 5 menar t.ex. Sen att individen bör få ha friheten att välja själv (Sen 2002).

Vad gäller det fjärde skälet så är det lite mer laddat. Kunskap är makt och det finns ledare som inte vill att befolkningen ska vara alltför utbildade och medvetna om sin situation⁶ (Lind 1990, Sen 2002).

Dessutom menar Sen (2003) att det finns stora nackdelar med literacy använd på fel sätt. Han pekar på att en utbildning som för vidare "fel" normer och värderingar inte är så mycket att ha. "Fel" kan enligt detta resonemang vara värderingar och åsikter som bara tar hänsyn till en typ av kultur eller livsstil, utan att ta hänsyn till att människor inte kan placeras i bara ett fack, t.ex. "västvärlden" eller "den buddhistiska världen". Det är detta klassificerande som leder till oroligheter världen över (2003, s. 28f.).

3.1.4 Hur utbrett är problemet?

När det gäller att ta reda på hur många som inte är läs- och skrivkunniga idag finns det ett stort problem: Den statistik som finns är inte tillförlitlig. Detta beror bl.a. på de olika definitioner av begreppet som finns i olika länder. Framförallt gäller det skillnader mellan västvärlden och Tredje världen, men det skiljer sig även åt inom varje grupp. Dessutom finns det inget riktigt tillförlitligt sätt att undersöka saken; många länder anger fortfarande det antal som har gått ut grundskolan som det antal som är läs- och skrivkunniga. I andra länder förekommer undersökningar av typen: "Kan du läsa och skriva? Kryssa JA eller NEJ." Det visar sig ofta att de som svarar JA inte har sådana kunskaper som efterfrågas. Denna problematik diskuteras mycket idag, men trots medvetenheten om att statistiken över läs- och skrivkunnighet inte är särskilt pålitlig används den ändå på ett sätt som gör att vi tror vi vet hur saker och ting ligger till – vilket inte är helt korrekt. Det är lätt hänt att man i sin iver att få någon slags mätbarhet återigen tänker på literacy som något som enbart har att göra med tekniska kunskaper i läsning, skrivande och räkning, trots att senare forskning visat att det är mycket mer än så (Archer 2003, s. 42). För att få någon slags uppfattning om hur utbrett problemet är kan det ändå vara bra med några siffror, så länge man är medveten om att det kan finnas vissa skillnader.

Vad som illustrerar statistikproblemen väldigt tydligt är att det i de officiella publikationer jag har gått igenom förekommer två helt olika siffror på antalet analfabeter världen över: ca 860⁷ miljoner respektive ca 760⁸ miljoner. Problemen är störst i Afrika söder om Sahara samt i Syd- och Östasien. Vad som inte skiljer sig åt är andelen kvinnor som uppgår till ca 2/3 av alla dessa miljoner människor. Denna siffra varierar dock beroende på vilken världsdel man tittar på – det ser annorlunda ut i till exempel Latinamerika och Karibien. Vad gäller utvecklingsländerna bor det fler analfabeter på landsbygden än i städerna, i vissa fall dubbelt så många. Något som bidrar till det kan vara att unga människor med utbildning flyttar in till städerna. En annan bidragande orsak, eller i alla fall ett problem, är de kulturkrockar som kan uppstå mellan lärare från städerna och elever från landsbygden. I västvärlden finns däremot de största grupperna analfabeter i storstädernas fattigare områden. Det finns också åldersmässiga skillnader, och personer över 45 år är de som är minst läs- och skrivkunniga. De har inte haft tillgång till utbildning i lika hög grad som t.ex. 15-24-

⁶ Se med fördel Paolo Freire, bl.a. *Pedagogik för förtryckta*, 1979

⁷ Wagner, *Literacy and Adult Education: Thematic studies*, 2001

⁸ Unesco, *Literacy for life: EFA Global Monitoring Report 2006*

åringar, som är den åldersgrupp där analfabetismen har gått ner mest de senaste 20 åren (Wagner 2001, s. 131ff.).

3.1.5 Framtida behov, nutida problem

För att arbetet med läs- och skrivkunnighet ska kunna förbättras finns det en del saker att ta hänsyn till.

En av de viktigaste sakerna, och som det har förekommit en del debatter över genom åren, är språkfrågan. Ska undervisning ske på landets officiella språk eller på modersmålet? Att lära sig läsa på sitt modersmål i första hand ses numera som en grundläggande rättighet. Det är inte bara det bästa sättet att lära sig på, utan är också ett viktigt uttryck för kultur och identitet (Robinson 2003, s. 199). Dock finns det fördelar med att även lära sig det officiella språket – främst är det den ekonomiska marknaden som motiverar personer att vilja lära sig läsa och skriva på det språket. Självklart är det inga fel med att vara tvåspråkig, men ofta är eleverna nätt och jämnt läs- och skrivkunniga på sitt första språk när språk nummer två introduceras. Då blir kunskaperna i *båda* språken ofta bristfälliga (Wagner 2001, s. 16f.).

Ett annat område för förbättring är forskning och utvärdering inom ämnet. Det har tidigare inte förekommit särskilt mycket av vare sig det ena eller andra, t.ex. om vad som är det bästa sättet att lära sig i olika situationer; hur har diverse kampanjer fungerat; vad skulle kunna göras annorlunda till nästa gång. Då finns det inte heller någon särskilt stor kunskapsbas att hämta information ur, vilket är oerhört viktigt både för att kunna lägga upp projekt på bästa sätt och för att överhuvudtaget få resurser till det (Wagner 2001, s. 15). Vad som också är betydelsefullt är samarbete med andra ämnesområden. Hälsoutbildning - kanske framförallt vad gäller HIV/AIDS - är ett exempel på hur läs- och skrivkunnighet kopplas samman med andra samhällsproblem, men det behövs fler (ibid., s. 20).

Att kvinnor är den grupp som behöver mest stöd och som det satsas mest på har redan nämnts. I det sammanhanget får man inte glömma bort det faktum att det oftast är kvinnorna som har hand om barn och hushåll och kan ha svårigheter att komma ifrån hemmet. En så enkel sak som barnpassning under lektionstid skulle underlätta för många (Wagner 2001, s. 20; Robinson 2003, s. 195).

Hittills har flertalet lärare arbetat på frivillig basis och på deltid. För att läsprojekt ska kunna vara genomförbara även i framtiden får det nog, av ekonomiska skäl, fortsätta vara så, *men* det behövs mer och bättre utbildning även för lärarna (Wagner 2001, s. 24).

Den kanske allra viktigaste faktorn för lyckade läskampanjer är att eleverna är motiverade att komma till kurserna, och att stanna kvar under hela utbildningsperioden. Som redan berörts är det viktigt att det som lärs ut är anpassat till just den gruppen i just det sammanhanget och att man satsar på kvalitet snarare än kvantitet. En anledning till att tidigare försök och läskampanjer misslyckats är just att utbildarna velat för mycket för fort. Kursinnehållet och utformningen har då inte blivit särskilt bra (ibid.).

Det råder också nuförtiden viss konsensus om att samarbete med olika lokala organisationer är mycket viktigt för att undervisningen ska bli bra, då de har större

inblick i behoven än t.ex. landets regering eller externa organisationer (Robinson 2003, s. 201; Wagner 2001, s. 23).

3.2 Bibliotek och literacy

Bibliotekens roll i arbetet med literacy och läskunnighet diskuteras av många olika aktörer. I det här kapitlet går jag igenom ett urval av dessa som jag har bedömt är relevanta för denna uppsats, då de behandlar sådana aspekter som uppsatsen tar upp.

3.2.1 IFLA och literacy

Ansvar för IFLAs arbete med literacy ligger hos Reading Section, vars uppdrag är att "assist IFLA in effectively fulfilling one of its key professional priorities: promoting literacy, reading and lifelong learning" (Reading Section, 2006). Detta gör de bl.a. genom att uppmuntra till, stödja och publicera forskning i ämnet. De sprider information på IFLANET samt försöker hjälpa bibliotek över hela världen att stödja och leda arbete med literacy och livslångt lärande. Rent konkret visar sig det sistnämnda genom publicerandet av en broschyr; "*Guidelines for Library-based literacy programs: some practical suggestions*". Målet med broschyren är dels att uppmuntra bibliotek att engagera sig i literacy-program av olika slag, dels att vara en slags checklista för utvärdering av sådana program som redan finns (Reading section, 2004).

Det har inte alltid varit helt självklart under vilken IFLA-sektion arbetet med literacy ska ligga. Under 1990-talet tillsattes en arbetsgrupp för literacy som publicerade sin slutrapport 1999, *IFLA Working Group on Literacy Final Report*. Deras slutsatser återspeglas idag i Reading section's strategiska plan. Bland annat rekommenderar de IFLA att marknadsföra den stora roll som bibliotek kan spela i arbetet med literacy, att fortsätta utveckla riktlinjer för bibliotek som vill arbeta med det, att leda utvecklingen av fortbildning och samarbeta med biblioteksskolor, att vara ett diskussionsforum för literacy-program samt att stötta forskning på literacy och bibliotek (1999).

Rapporten konstaterar att ett av flera problem för bibliotek i utvecklingsländer vad gäller literacy-arbetet är att de normalt sett *inte* tas med som en viktig del i planeringen hos olika nationella och regionala organisationer. Bibliotek världen över behöver bli erkända för sin roll i livslångt lärande, de behöver vara med i läroplaner för olika program. Samarbete med regeringar och andra styrande organ är viktigt för att marknadsföra literacy, och även för att kunna hjälpa andra som på ett eller annat sätt arbetar med literacy. För att kunna göra det fullt ut och för att kunna utveckla sina egna program på bästa sätt behöver de vara medvetna om hur samhället egentligen ser ut och behoven hos presumtiva låntagare/elever. Brist på kunskap om dessa behov nämns som ett annat problem hos bibliotek i utvecklingsländer (1999).

Även IFLAs *Section for Public Libraries* arbetar med livslångt lärande och då också indirekt med literacy. För ett par år sedan (2004) kom en rapport med titeln *The role of libraries in lifelong learning*. Den var slutresultatet av ett projekt med syfte att undersöka hur folkbibliotek kan spela en mer aktiv roll i livslångt lärande samt hur man kan etablera verktyg för hur detta skulle gå till (s. 6). I rapporten menar man att folkbiblioteken har en grundläggande betydelse för utvecklingen av hur livslångt lärande ska se ut. Också denna rapport konstaterar att även om biblioteken är en kraftfull resurs att räkna med är det inte alltid som övriga aktörer på området ser dem så. Livslångt lärande räknas som vuxenutbildning och utbildning är något som sker i

skolor, i andra lärcentra av olika slag, eller möjligtvis på distans – inte på bibliotek. Läget har förbättrats men det är ändå långt kvar innan biblioteken till fullo är etablerade som den resurs de är i livslångt lärande-processen (ibid., s. 9). Projektarbetarna rekommenderar att bibliotek bör ha en utbildningspolicy. Det bör också finnas samarbete mellan bibliotekskåren och utbildningskåren. De har också sett behov av förändring hos folkbibliotek – bl.a. gällande större samarbete med andra och nya arbetsmetoder.

IFLA-presidenterna har olika ”presidential themes”, och temat för 2003-2005 var ”Libraries for lifelong literacy”. Där menar Kay Raseroka att det är viktigt att stötta obegränsad tillgång till information som ett sätt att främja literacy, läsning och livslångt lärande. Temat omfattar alla sorters literacy och anser att de bör utvecklas och bibehållas genom livet, inte bara av informationsanvändare utan även av bibliotekarier och andra informationsarbetare. Bibliotekarier och andra behöver utveckla strategier för att möta de utmaningar som särskilt utvecklingsländerna, samt isolerade fattiga människor överallt, står inför. Bibliotekarier måste förstärka sin undervisning i information literacy och gå utöver grundläggande användarundervisning och komma på nya sätt, som uppsökande verksamhet, för att möta behoven hos de med flera olika sorters literacy (Kaseroka, 2003).

3.2.2 Andra röster om bibliotek och literacy

Gayner Eyre, lärare i B&I i Australien, menar i en artikel från 2004 att bibliotek historiskt sett alltid har haft arbetet med literacy som en av sina grundpelare. Detta intresse har till viss del minskat på senare år, men är nu pånyttfött. I och med FNs *Literacy Decade* har biblioteken en stor möjlighet att stärka sin roll vad gäller att stödja literacy som en del av livslångt lärande. Vidare menar Eyre att detta *Decade* är ett bra tillfälle att stanna upp och fundera över bibliotekens traditionella roller och kärnverksamhet – vad betyder den rollen i dagens samhälle? (2004, s. 186)

Literacy Decade går som en röd tråd genom senare års publikationer om bibliotek och literacy. Det pratas mycket om vikten för biblioteken att arbeta med literacy nu när frågan är aktuell på ett sätt som den aldrig tidigare varit. Robert Wedgeworth, tidigare IFLA-president och nu ledare för en stor literacy-organisation, pekar också han på hur detta *Decade* ger biblioteken möjlighet att hävda sin utbildningsfunktion, särskilt hos vuxna. Behovet av en omgivning fylld med kunskap har heller aldrig varit större än det är nu och dessutom är detta arbete helt i linje med Unescos folkbiblioteksmanifest. Genom att betona sin utbildningsroll har biblioteken även möjlighet att dra till sig nya användare och stärka sin roll som en viktig del av samhället (2004, s. 17).

Att bibliotek har en stor roll att spela i arbetet med literacy, post-literacy och livslångt lärande anser både Birgitta Bergdahl (1994) och Eyre (2004) vara så självklart att det egentligen inte behöver nämnas. På vilket sätt är det så självklart? Eyre pratar om dess resurser, nätverk och marknadsföringspotential (s. 188) medan J.E. Onohwakpor, bibliotekarie från Nigeria, pratar om ljudböcker och lättläst material (2005, s. 3). Cole tog vid IFLA-konferensen år 2000 i ett föredrag med titeln *Literacy, libraries & IFLA: recent developments and a look at the future* upp olika sorters literacy och menar att biblioteken genom sitt bestånd och sina tjänster kan hjälpa till⁹ genom hela literacy-

⁹ Observera att han faktiskt säger ”hjälpa till” och inte ”vara en del av” även i originaldokumentet. Lite intressant med tanke på att det ändå handlar om att biblioteken *bör* vara en del av literacy-arbetet.

arbetet, oavsett vilken definition man använder. Biblioteken är inte längre bara förvaringsplats för böcker, utan centrum för samhällsinformation och samhällsutbildning. Det bibliotek gör bäst är att gratis tillhandahålla information som gör det möjligt att vara en del av dagens samhälle (Cole 2000).

Lisa Krolak som för Unesco och IFLA skriver om *The role of libraries in the creation of literate environments* betonar också hon vilken stor roll folkbibliotek världen över spelar för att minska informationsklyftan och medverka till ett demokratiskt samhälle genom fri tillgång till information och informationsteknologi. Hon beskriver också mer konkret hur bibliotek är perfekta för vuxenutbildning: De har tillgång till alla de resurser som krävs i form av böcker, lättläst material, tidningar, tidskrifter etc. Dessutom ligger de oftast centralt och det är då lätt att ta sig dit; de kan ofta tillhandahålla lokal för undervisning; de har bra öppettider och är gästvänliga. Hon menar att vuxna med låg läsförmåga kan ha dåliga minnen från skoltiden och formell utbildning. Det kan vara lättare för dem att komma till biblioteket och lyssna på en föreläsning eller se en film och komma in i läsandet den vägen, än genom mer skolgång. Eftersom bibliotek förhoppningsvis har något för alla åldrar och intressen är de också utmärkta ställen för en ökad *family literacy*, alltså att uppmuntra läsning hos hela familjer (Krolak 2005).

Lucille Thomas som på uppdrag av IFLA och ALA har tittat på vad bibliotek kan göra kommer fram till att de områden där biblioteken främst kan vara till nytta för arbetet med literacy är utbildning; genom service och material, samt genom att uppmärksamma samhället på nyttan av literacy. Det senare är nödvändigt innan man kan vänta sig något stöd från samhället, och marknadsföring i olika former är därför av stor betydelse. Även Thomas pekar på vikten av samarbete med andra aktörer (1993).

Wedgeworth anser att alla bibliotekarier, arkivarier, dokumentalister och informationsspecialister har en gemensam skyldighet att förespråka en "culture of literacy". Några av bibliotekens viktigare bidrag till detta är lokalerna, samlingarna, den geografiska spridningen och inte minst personalens engagemang. Dock finns det vissa brister, särskilt i form av för lite erfarenhet och kunskap om literacy-undervisning. Därför är det bra att samarbeta med andra (2004, s. 14ff.).

Traditionellt har folkbibliotekens literacy-arbete varit av en reaktiv snarare än proaktiv karaktär och de har inte direkt lett utvecklingen av detta arbete. Ett av de huvudsakliga skälen till att bibliotek har varit tveksamma till en mer aktiv roll har varit personalens bristande kunskaper och utbildning på detta specifika område. Det har inte funnits med i bibliotekarieutbildningarnas kursplaner, vilket bland andra Wedgeworth nu rekommenderar och Ester Gottlieb Smith var inne på redan 1984 (Smith 1984, s. 80; Wedgeworth 2004, s. 16ff.).

Bibliotek i utvecklingsländer bör enligt Rebecca Knuth (1994) *skapa* likaväl som stötta läs- och skrivkunniga samhällen. I den västerländska världen uppstod biblioteken för att tillgodose behoven hos ett redan läskunnigt samhälle, men i Tredje världen är det alltså tvärtom (s. 79). Hon menar vidare att de olika literacy-programmen bör innehålla grundläggande bok- och bibliotekskunskap, att lärarna ska föregå med gott exempel och använda biblioteket – bibliotekarierna själva skulle också kunna undervisa (s. 87-88). Även Onohwakpor tar upp nödvändigheten av biblioteksintroduktion och ett nära samarbete med olika sorters vuxenutbildningar och betonar bibliotekens betydelse i detta sammanhang (2005, s. 1f.).

Människor i fattiga länder, med nyvunna kunskaper i läsning, har oftast ingen möjlighet att på egen hand skaffa fram material som är lämpligt för underhåll och utveckling av sina kunskaper. Biblioteken bör tillhandahålla material som är intressant, läsbart och lättillgängligt (Knuth 1994, s. 88). Krolak menar också hon att stimulerande omgivningar är nödvändiga för literacy. Nyvunna kunskaper i läsning måste underhållas för att inte försvinna, och för alla dem som inte har råd att själva köpa det material som behövs, spelar biblioteken en viktig roll. I utvecklingsländer med många olika språk kan också tidningar på det lokala språket vara en lösning (2005, s. 3f.). Det finns ett stort behov av internationellt stöd till bibliotek i fattiga länder, då deras regeringar helt enkelt inte har råd att utveckla bra och effektiv biblioteksverksamhet (ibid., s. 12).

Samarbete med andra organisationer och aktörer är viktigt för att biblioteken ska kunna få ut mesta möjliga av sina satsningar på literacy. Inte minst gäller detta personalfrågan – vem gör vad? Ska bibliotekarier undervisa eller ska annan personal tas in särskilt för detta? Britt-Marie Häggström et. al. rekommenderar i rapporten *Role of libraries in lifelong learning* bl.a. IFLA att stärka samarbetet med Unesco och då särskilt deras utbildningssektion, eftersom de ofta diskuterar samma ämnen – men vid olika möten och tillfällen (2004, s. 9). Det finns mycket att vinna på ett utökat samarbete mellan dessa två stora organisationer.

4 Teori

Den teoretiska ansatsen i denna uppsats kommer i princip uteslutande från Amartya Sens teorier om utveckling, demokrati och frihet. Sen är en indisk filosof och nationalekonom, och fick 1998 nobelpriset till Alfred Nobels minne, bland annat för sina idéer om välfärds- och rättvisanalyser (NE, 2007). Han förespråkar marknadsfrihet och individansvar för utveckling. Dock menar han även att det är samhällets plikt att se till att individen har tillräcklig frihet att ansvara för denna utveckling. Unescos arbete de senaste åren är influerat av Sen, vilket bl.a. framkommer i den rundabords-publication som refererades till i kapitel 3.1.1 – *Literacy as freedom*. Detta anspelar i allra högsta grad på den bok som detta teorikapitel grundas på, vars originaltitel är *Development as freedom*. Det var sålunda genom Unesco jag första gången stötte på Sens teorier, och jag ansåg dem vara så intressanta och betydelsefulla att jag ville använda dem i uppsatsen.

Som framkommit i redovisningen av tidigare forskning finns det många som menar att en läskunnig och utbildad befolkning är bra för demokrati och länders ekonomiska utveckling. Sen vill dock inte begränsa sig till att se utveckling enbart som en ekonomisk fråga utan har ett mycket bredare perspektiv, där bland annat läs- och skrivkunnighet ingår som en viktig förmåga. Jag ska nu i stora drag redogöra för den ansats till beskrivning av begreppet utveckling som framkommer främst i hans bok *Utveckling som frihet* (2002). Här ses större frihet för människan både som det stora målet för utveckling *och* som utvecklingens viktigaste medel.

4.1 Utveckling som frihet

Utveckling innebär att många av världens problem av idag – svält, fattigdom, miljöhot etc. måste lösas. För att kunna göra det måste vi se den stora roll som olika sorters friheter spelar. Även om individuellt handlande är viktigt är vi i slutändan alla ändå begränsade av olika ekonomiska, sociala och politiska möjligheter. Frihet för den enskilda människan är nödvändigt för en lösning av problemen och ses av Sen som en skyldighet för samhället (2002, s. 9f.). Ett av de mer traditionella ekonomiska synsätten på utveckling är en ökning av bruttonationalprodukten, BNP, eller andra typer av ekonomisk tillväxt. Detta är förvisso viktigt, men huvudmålet för utveckling är att öka vår frihet och förbättra kvalitén på de liv vi lever. Utveckling enligt Sen är en ”process där människans reella friheter vidgas” (ibid., s. 17). När man ser på utveckling på det här viset blir större frihet både det främsta målet *och* medlet för utveckling (ibid., s. 10).

För att förstå ovanstående resonemang är det självklart viktigt att veta vad Sen menar med ”friheter”. Frihet är att kunna handla utifrån sina egna förmågor och leva det liv man önskar utan att det är något som hindrar. Eller för att se det från andra hållet: Ofriheter av olika slag kommer bl.a. från fattigdom – som leder till bristen på frihet att kunna äta sig mätt, brist på tillgång till rent vatten, till tak över huvudet, till kläder, osv.; från diktaturer och auktoritära regimer – där politiska och civila rättigheter blir lidande; från brist på offentlig infrastruktur och social omsorg – det finns ingen ordentlig hälsovård eller utbildning, polis- och rättsväsende har stora brister (ibid., s. 17). Listan kan göras mycket längre, men detta är några exempel. Ett grundläggande villkor för utveckling är att dessa ofriheter försvinner.

Mänsklig frihet har ett sådant stort värde i sig själv att det är den som är målet för utveckling. Sedan finns det även olika sorters instrumentella friheter som samverkar med varandra i olika grad och som leder fram till den mänskliga friheten, att leva det liv man vill leva (ibid., s. 10). De instrumentella friheter som Sen tar upp är politiska friheter, ekonomiska möjligheter, sociala möjligheter, insynsgarantier och trygghetsgarantier. Att förstå sambanden mellan dessa är viktigt för att förstå frihetens instrumentella roll, och de är särskilt viktiga när man som här säger att frihet både är det främsta målet för utveckling *och* dess främsta medel (Sen 2002, s. 56).

Sociala möjligheter eller nyttigheter, som t.ex. utbildning och sjukvård, kan bidra till att människor blir friare att ta del av det politiska och ekonomiska livet. Det finns de som hävdar att fattiga länder inte har råd att satsa på saker som utbildning och sjukvård. Båda delarna leder dock till en starkare ekonomisk tillväxt och det är kanske snarare frågan om de har råd att *inte* satsa på det. Japan och andra delar av Östasien är mycket bra exempel på länder som genom utvecklandet av mänskliga resurser - i form av just utbildning och annat - också har fått en kraftig ökning av den ekonomiska tillväxten (ibid., s. 59). Ekonomisk tillväxt har i sin tur lett till en ökning av medellivslängden, eller för att uttrycka det lite mer drastiskt – friheten att överleva, i dessa länder. Traditionellt finns det ett starkt statistiskt samband mellan höjd medellivslängd och ökning av BNP per capita. Det finns dock studier som tyder på att det inte är ökningen av BNP i sig som höjer livslängden, utan snarare vad pengarna går till. Om fattiga grupper blir mindre fattiga och den offentliga hälso- och sjukvården får utökade medel att röra sig med blir även den förväntade livslängden högre. Återigen, det är inte pengarna i sig som leder till förbättringar, utan vad man gör med dem. I länder som t.ex. Brasilien, som har en mycket mer kaotisk social bakgrund men en liknande ekonomisk tillväxt som de östasiatiska länderna har medellivslängden inte alls ökat i samma grad (ibid., s. 63f.). Sen poängterar dock att både civila och politiska rättigheter är mycket betydelsefulla i sig själva och behöver inte komma tillsammans med några ekonomiska fördelar för att ha betydelse för individuell frihet (2002, s. 31).

En sorts ofrihet leder ofta till andra sorters ofrihet. Sålunda kan social ofrihet leda till ekonomisk sådan, medan ekonomisk ofrihet i sin tur kan leda till social ofrihet. Exempel på detta är när någon för att överhuvudtaget kunna försörja sig *måste* arbeta i områden som av en eller annan anledning är farliga och som skulle kunna leda till döden. Behovet av att skaffa mat eller pengar till mat är dock så stort att man riskerar livet trots faran. Här tar Sen bl.a. upp indier som i Västbengalen ger sig ut i djungeln för att skaffa honung, trots den inte helt obetydliga risken att bli överfallen och uppäten av tigrar (2002, s. 211). Fullt så dramatiskt är det kanske inte överallt, men det finns ändå stora svårigheter för många att försörja sig.

I början av detta avsnitt nämndes att ”frihet är att kunna handla utifrån sina egna förmågor”. Vad menas då med förmågor, eller *capabilities* som det heter på engelska? Sen menar att en persons förmåga är: ”de alternativa kombinationer av funktioner [*functionings*] som det är möjligt för honom eller henne att uppnå. Förmåga är alltså ett slags frihet: den faktiska friheten att uppnå alternativa kombinationer av sätt att fungera (eller, mindre formellt uttryckt, friheten att förverkliga olika livsstilar)” (2002, s. 108). Fattigdom brukar traditionellt definieras som ”låga inkomster” men är enligt Sen snarare en förlust av grundläggande förmågor. Denna förlust kan visa sig i undernäring, kroniska sjukdomar, analfabetism, för tidig död, etc. Att tala om fattigdom i förmåga betyder emellertid inte att man förnekar den traditionella synen – när allt kommer omkring är just låga inkomster en av de största orsakerna till fattigdom. Detta eftersom

brist på inkomster ofta är ett av de större skälen till någons förlust av förmåga (ibid., s.127).

Jag citerar Sen direkt för att låta honom förklara varför man ska utgå från förlust av förmåga när man talar om fattigdom:

- 1) Fattigdom kan med rimlighet sägas innebära en förlust av förmåga; perspektivet inriktar sig på umbäranden som är viktiga *i sig* (i motsats till låg inkomst, som enbart är av *instrumentell* betydelse).
- 2) Det finns *andra* förhållanden än låg inkomst som bidrar till förlust av förmåga (inkomst är inte det enda som skapar förmåga).
- 3) Den instrumentella relationen mellan låg inkomst och liten förmåga *varierar* mellan olika samhällen och till och med mellan olika familjer och olika individer (effekten av inkomst på förmåga är kontingent och betingad). (Sen 2002, s. 127f.)

Att se fattigdom på det här sättet ger en annorlunda bild av vad det innebär att vara fattig. Traditionella inkomstanalyser visar t.ex. inte på hur flickorna i en familj blir åsidosatta till förmån för pojkarna – den totala inkomsten kan vara relativt hög men alla familjemedlemmar kan inte dra nytta av den. Dessutom varierar ”fattigdom” från land till land – en inkomst som av stora delar av världens befolkning skulle ses som hög kan vara relativt låg i ett rikt land. Saker som krävs för att upprätthålla en viss social status eller funktionsnivå är annorlunda än i fattiga länder och kostar mer – den globalt sett höga inkomsten är egentligen inte särskilt hög och ens förmåga att nå denna sociala status är begränsad. Detta perspektiv på fattigdom är inte någon ny insikt utan har uppmärksammats ända sedan Adam Smiths¹⁰ *Wealth of Nations* kom ut 1776 (ibid., s. 131). Ytterligare en aspekt på detta är att unga svarta män i USA har en lika kort, och ibland även lägre, beräknad medellivslängd än män i Tredje världen. USA är ju ett av världens rikaste länder, men ändå saknar stora delar av dess befolkning förmåga att leva sina liv fullt ut och utnyttja alla sina teoretiska möjligheter (ibid., s. 37).

Något annat som ofta anses vara samma sak är ekonomisk ojämlikhet och inkomstojämlikhet vilket Sen menar att det inte är. Två personer kan ha samma inkomst men ändå vara ekonomiska ojämlika om den ene inte kan använda sina inkomster, inte kan omvandla dem till förmågor, på samma sätt, p.g.a. exempelvis sjukdom eller handikapp. Sådana rättviseproblem måste lösas och här spelar offentligt stöd i form av sociala trygghetssystem en stor roll (ibid., s. 174).

Att frihet består av flera olika instrumentella friheter har redan nämnts i detta kapitel. En av dessa friheter är sociala möjligheter, och med tanke på att det är hit som Sen räknar utbildning och läs- och skrivkunnighet är det kanske den som är av störst intresse för denna uppsats. Han menar att både analfabetism och oförmåga att förstå siffror i sig själva innebär en stor förlust och osäkerhet för individen. Möjligheterna att få arbete försvåras när man inte kan läsa och skriva, likaså blir det svårare att ta del av rättsväsendet. Dessutom försvåras också politiskt deltagande och möjligheterna att protestera mot orättvisor. Enligt Sen har det inte förekommit några svältkatastrofer i demokratiska länder, och problemen med undernäring och analfabetism bör angripas tillsammans (2003, s. 22ff.).

Utbildning och literacy är bra inte bara för den person som utbildas, utan även till viss del för samhället i stort. Detta då utbildning underlättar social förändring och bidrar till ekonomiska framsteg. På så sätt kan det sägas vara en semi-kollektiv nytthet.

¹⁰ Adam Smith (1723-1790) var en skotsk filosof och ekonom och anses allmänt vara den moderna nationalekonomins fader.

Kollektiva nyttigheter är sådant som människor konsumerar tillsammans, t.ex. offentlig hälsovård och miljöskydd (Sen 2002, s. 188). Jag nämnde tidigare att Japans och andra östasiatiska länders kraftiga ekonomiska utveckling till stor del beror på den grundläggande skolutbildning som skedde där. Analfabetism är i hög grad ett hinder för individen att kunna ta del av de ekonomiska aktiviteter som kräver skriftliga anvisningar. Detta är en nackdel inte bara för individen själv utan också för landets ekonomiska tillväxt.

Vad gäller kvinnor och utbildning finns det många studier som visar på ett samband mellan utbildning och minskad dödlighet hos barn. Dessutom finns det också klara samband med lägre fruktbarhetstal. Detta spelar självklart roll för världens befolkningstillväxt. I t.ex. Kina försöker man ju komma tillrätta med befolkningsökningen genom förbud – de empiriska studier som finns av kvinnors utbildning och barnafödande visar tvärtom på att större frihet har en positiv effekt på befolkningsökningen (ibid., s. 277, s. 282). Sen betonar kraftigt kvinnors roll i utvecklingen: ”Man kan gott hävda att idag är ingenting viktigare i utvecklingens politiska ekonomi än att kvinnor tillerkänns deltagande och ledarskap i politiska, ekonomiska och sociala sammanhang. Detta är en verkligt avgörande sida av ’utveckling som frihet’ (2002, s. 289).

5 Metod

I detta kapitel redovisas hur jag har gått tillväga för att samla in nödvändig information för uppsatsarbetet, och hur denna information sedan har bearbetats. Uppsatsen är till största delen baserad på en kvalitativ metodik bestående av intervjuer och observationer, men jag har även gått igenom måldokument, verksamhetsberättelser och annat grått, dvs. opublicerat, material.

”Metodvalet bör därför göras utifrån sådan kunskap och med utgångspunkt i den frågeställning vi vill undersöka” (Holme & Solvang 1997, s. 14). Syftet med mitt besök på Jamaica var att ta reda på hur biblioteks- och bokbussverksamheten fungerade, både i teorin och i praktiken, och därför gjorde jag detta metodval.

5.1 Urval

Innan jag åkte till Jamaica kontaktade jag rektorn för LIS-utbildningen vid universitetet samt chefen för Jamaica Library Service för att se om det fanns möjlighet att ta emot mig och hjälpa mig med mina undersökningar. Väl på plats bestämde jag i samråd med chefen för JLS vilka bibliotek jag skulle besöka. Val av bibliotek baserades på tillgänglighet, men också på var det för tillfället fanns fungerande bokbussar. Den bedömning jag gör, baserad på den kunskap jag nu har om landet och biblioteksverksamheten där, är ändå att detta gav ett representativt urval. Här fanns huvudstaden såväl som mindre städer och landsbygd med, områden med många rika turister och områden i stort sett utan turister. Sammanlagt besökte jag fem olika folkbibliotek, följde med på fyra bokbussturer och intervjuade nio bibliotekarier.

Varför just detta antal bibliotek? Det var nödvändigt med ett hanterligt antal, så jag skulle hinna med allt på den tid jag hade på mig. Sammanlagt var jag på Jamaica i sju veckor. Fyra av dessa tillbringades på campusområdet i Kingston, bl.a. för diverse litteratur- och materialstudier vid LIS-biblioteket. Under den tiden besökte jag även Kingston & St Andrew Parish Library (KSAPL) och Jamaica Library Service (JLS) Headquarters. Detta inkluderade bokbusstur, intervjuer med ansvariga bibliotekarier, intervjuer med bibliotekschefen, besök vid datorinvigning på ett av filialbiblioteken samt intervju med rektor för LIS-utbildningen. Jag var även med på årsmöte för biblioteksföreningen. Resterande tre veckor åkte jag runt till andra bibliotek i landet. Även där intervjuade jag ansvariga bibliotekarier och följde med på bokbussturer på landsbygden.

5.2 Litteratursökning

Litteratursökningen började i högskolans bibliotekskatalog och utvidgades sedan. Jag har tittat i uppslagsverk och referenslistor till annat material som användes, för att därifrån få tips på ytterligare författare och källor. Jag har sökt i databaser som LISA, ERIC, Nordiskt BDI-index, bibliotekskataloger som högskolebibliotekets bibliotekskatalog, GUNDA, Libris, British Librarys katalog, och har även gjort omfattande sökningar och surfande på Internet. Från början syftade mina litteraturstudier till att få fram bakgrundsfakta om det jag skulle göra. Efter resan studerade jag mer litteratur för att kunna göra de översikter som finns i uppsatsen. Vissa delar av uppsatsen är baserade på litteratur som inte är helt färsk, och detta beror då på

att jag började arbetet med den redan våren 1999. De infallsvinklar som har tillkommit sedan dess baseras på nyare litteratur och forskning.

5.3 Observationer

Observation är ”den metod som ställer de största etiska kraven” (Holme & Solvang 1997, s.110) på den som forskar. Enligt Holme & Solvang ”ska vi [genom observation] försöka att fånga den totala livssituationen för dem som vi observerar”. Det är viktigt att ta stor hänsyn till de inblandade. Särskilt viktigt är det vid dolda observationer, där deltagarna inte är medvetna om att de blir observerade (ibid.).

Mina observationer gick till så att jag var med på fyra olika bokbussturer för att se hur de gick till och vad som hände. Vilka som lånade böcker, vad de lånade, hur personalen behandlade dem och så vidare. Som en liten illustration till problemen bibliotekspersonalen brottas med nästan dagligen kan nämnas att vid ankomst till ett bibliotek visade det sig att bokbussen hade gått sönder och hann inte repareras i tid för att jag skulle kunna följa med. Istället fick jag möta upp en annan bokbuss som hörde till grannlänet och följa med på deras tur.

I en öppen observation vet deltagarna om vad det är som sker och är medvetna om observatörens roll i sammanhanget (ibid., s. 111). Det var ingen som talade om för låntagarna vem jag var eller varför jag var där om de inte frågade rakt ut, men det syntes ändå tydligt att jag inte riktigt hörde hemma där. Valet mellan öppen och dold observation var på så sätt väldigt lätt – även om jag hade ansett att det fanns fördelar med en dold observation var detta inte genomförbart.

Holme & Solvang betonar vikten av att föra ordentliga fältanteckningar vid observationer. Om det inte är möjligt att anteckna just där och då är det i alla fall viktigt att skriva ner stickord för att sedan skriva ut ordentliga anteckningar så fort som möjligt. Människan glömmer lätt – därav vikten att skynda sig att skriva rent sina anteckningar, så alla nyanser i det som hände kommer med (1997, s. 116).

5.4 Intervjuer

Kvalitativa intervjuer ska inte bygga på ett slumpmässigt urval informanter så som kvantitativa intervjuer gör. Tvärtom ska dessa intervjuer väljas ut med stor omtanke. Det är bl.a. viktigt med en stor variationsbredd, att de har förmåga att uttrycka sig samt en vilja att delta i undersökningen (Holme & Solvang 1997, s. 104).

Som redan nämnts gjordes urvalet till mina besök och därmed även till mina intervjuer i samråd med chefen för JLS och jag fick helt enkelt förlita mig på att hon skulle hänvisa mig till de personer som skulle ha mest att bidra med till min undersökning. Jag gjorde sju intervjuer à 45-90 minuter. Av dessa var två intervjuer med två personer mer eller mindre samtidigt – jag intervjuade alltså sammanlagt nio personer. Dessa var till största delen bibliotekarier - dels huvudbibliotekarier, för att få deras tankar om biblioteksverksamhet i allmänhet, roller etc. och bokbussverksamhet i synnerhet, och dels i de fall sådan fanns, den bibliotekarie som har ansvaret för bokbussverksamheten. Självklart pratade jag även med personalen ombord på bussarna, även om detta inte kan kallas för intervjuer. Jag pratade dock inte så mycket med låntagarna – detta på grund av vissa språksvårigheter, blyghet från deras (oftast barn) sida etc.

De första intervjuerna jag gjorde med bibliotekschefen och rektorn för LIS-utbildningen var mer ett sätt att få vissa grundfakta och information om verksamheten än att få reda på deras ideologiska ståndpunkter i vissa frågor. Frågor till övriga intervjuer baserades sedan på det jag fick reda på där, samt sådant som uppkom vid genomgång av litteratur och måldokument. Jag skulle vilja säga att mina intervjuer är kvalitativa med vissa kvantitativa inslag, på så sätt att jag hade en mall med frågor som jag ville få besvarade. Om jag sedan märkte att vissa aspekter intresserade personen ifråga mer än andra lät jag dem självklart prata mer om detta, men jag såg alltid till att täcka in det jag ville ha svar på. De var alltså inte kvalitativa på så sätt att informanterna fick prata fritt utifrån vissa mindre stödpunkter, utan jag ville få fram uppgifter om verksamheten plus deras personliga synpunkter i vissa frågor. (Bilaga med frågor bifogas.) Frågorna var alltid öppna, det vill säga det fanns inga fasta svarsalternativ. Jag använde alltid bandspelare och spelade in intervjuerna men antecknade även under tiden. Detta främst för att jag lättare skulle komma ihåg vad som sades och kunna ta med intressanta aspekter senare under intervjun, men även som back-up om tekniken skulle fallera. Jag gick alltid igenom intervjuerna samma dag eller dagen därpå för att se om det var något som behövde förtydligas eller om jag hade missat något.

5.5 Genomgång av måldokument

På plats gick jag igenom en rad olika måldokument, femårsplaner, verksamhetsbeskrivningar etc. Både från biblioteks- och regeringshåll. Dessa utgjorde sedan en grund för mina intervjufrågor, på så sätt att det fanns vissa saker i dessa dokument som behövde förtydligas. Jag har även gått igenom dessa i efterhand, för att jämföra vad som framkommer där med vad som framkommer i intervjuerna.

5.6 Analysarbetet

Jag har valt att titta på mitt material med utgångspunkt i Amartya Sens tankar om utveckling som frihet, men har även haft Unescos folkbiblioteksmanifest i åtanke under analysen.

Intervjuerna redovisas tematiskt, precis som måldokument och annat grått material. Observationer och uppgifter om bokbussverksamheten redovisas bibliotek för bibliotek. Jag jämför sedan måldokumentet med hur verkligheten ser ut enligt observationer och intervjuer, och tittar på hur det förhåller sig till Sens teorier samt manifestet.

Jag vill här även säga att det alltid finns en viss fara för kulturkrockar när man åker till ett land som är så olikt det man själv kommer från. Bilden av det man tror man ska se och det man verkligen ser överensstämmer inte alltid. Jag har strävat efter att vara så objektiv som möjligt, men det går inte att komma ifrån att jag har en helt annan bakgrund än den jag var där för att undersöka, och det kan tänkas att detta avspeglas i hur jag uppfattade saker och ting.

6 Resultatredovisning

I detta kapitel redovisar jag huvudtankarna i intervjuerna, vad som framkom vid min genomgång av måldokument och annat grått material, samt hur bokbussverksamheten såg ut vid det tillfälle jag var där. Intervjuer och måldokument redovisas tematiskt. Dock framträder inte riktigt samma rubriker i måldokumentet som i intervjuerna, och därför skiljer de sig åt en del.

6.1 Intervjuer

De teman som framkom och som redovisas här är:

- Synen på bibliotekets och i viss mån bibliotekariens roll,
- Unescos folkbiblioteksmanifest – utformas arbetet med tanke på det?
- Vad är positivt med bokbussverksamheten?
- Vilka problem finns?
- Vad tror man om framtiden?
- Budget och prioriteringar
- Läsning

6.1.1 Bibliotekets roll

”Well, in Jamaica they call the public library ‘the poor man’s university’”

Vad som framkommer väldigt tydligt i alla intervjuer är den stora roll som biblioteken spelar för utbildning och undervisning. Flera säger att de är en mycket viktig del av Ministry of Education, Youth and Culture och utbildningssystemet, även om det är på ett mer informellt och inte lika strukturerat sätt som skolorna. Rent konkret är de mycket betydelsefulla för studenternas skolarbeten genom att tillhandahålla den information de behöver, och lärare samarbetar ofta med biblioteken för att se vad som finns och inte finns. Folkbiblioteken har mer eller mindre också rollen som skolbibliotek, då dessa inte alltid är så funktionella. De är väldigt väl använda och enligt uppgift är det ofta så fullt på helgerna på en del bibliotek att det inte finns sittplats till alla. En av bibliotekets viktigaste uppgifter är att tillgängliggöra information som stora delar av befolkningen inte har råd att skaffa sig på något annat sätt, och det är enligt vissa just genom att vara gratis som de bidrar mest till utbildningsprocessen. Just detta att ”föra ut information och böcker till dem som annars inte har tillgång till det” är också ett genomgående tema i alla intervjuer. Det kan vara brist på tillgång på grund av fattigdom, eller på grund av otillgängligt boende. I det senare fallet är bokbussarna till stor hjälp. Biblioteken fyller även ett stort informationsbehov hos resten av befolkningen, inte bara med böcker och tryckt information utan även genom utställningar, föreläsningar, etc. Man ser även hur de kommer att spela en stor roll vad gäller tillgång till Internet.

”So I see the public library as really playing a very great role in terms of development of the country”

Biblioteket handlar dock inte bara om utbildning, utan även om kultur och skönlitteratur. Återigen betonas hur viktigt det är att folk kan läsa böcker och tidskrifter gratis, även för nöjes skull. Man ger möjlighet till ”cultural expression” genom att anordna teater- och dansuppvisningar, poesiläsning etc. – både för allmänheten att

själva delta i och att bara vara åskådare. Det finns ett stort intresse för sådant, men flera av bibliotekarierna pratar också om hur många vuxna i första hand ser biblioteket som en plats för skolelever, och när man väl är färdig med skolan har biblioteket inget att erbjuda. Det är viktigt att försöka ändra den inställningen och få också vuxna att känna att biblioteket även kan vara till för nöje och upplevelser. Särskilt en av informanterna pratar mycket om bibliotekets roll i att gynna läsning och kärlek till litteraturen och ser det som den viktigaste uppgiften:

"I think this is our main task. Promote reading and an appreciation of literature"

En annan informant pratar också mycket om bibliotekariens roll, och hur den viktigaste uppgiften för yrkeskåren är att sprida information. Som informationsspecialister är vi en länk mellan användaren och all världens information, och det är viktigt att hitta rätt information till rätt användare. Denna uppgift kommer bara att bli mer och mer viktig om informationsexplosionen fortsätter i samma takt som hittills.

6.1.2 Unescos folkbiblioteksmanifest

Det är huvudkontoret och JLS' ledning som utformar de mål och policyer som finns, och det var därför inte särskilt många av de andra bibliotekarierna ute i landet som hade så mycket att säga om manifestet. Någon menar att man försöker klara av den dagliga verksamheten med den budget som finns och hoppas på att det faller inom ramen för vad som står i manifestet. Hon tror dock inte att verksamheten är "too much out of place".

Från ledningshåll sägs att man försöker hålla sig till manifestet så mycket det går, och använder det som argument vid t.ex. budgetförhandlingar. Det viktigaste med manifestet är dock gratisprincipen, något som också framfördes från Jamaicas håll under diskussioner kring den senaste revisionen:

"If we charge in the Caribbean, English-speaking Caribbean, our illiteracy-rate is going to be increased because nobody is coming to the library once they have to pay"

6.1.3 Vad är positivt med bokbussverksamheten?

"The whole joy and the satisfaction of seeing them...when we have a child read and comes back to tell you, you know, what the story was about and anxious to get another one, you know, it is satisfying. You feel you have done something worthwhile"

I princip alla menar att bokbussarnas viktigaste uppgift är att föra ut böcker och information till människor som bor långt från närmaste filialbibliotek, och som annars inte skulle ta sig till biblioteket. Eftersom det av ekonomiska skäl inte är möjligt att tillhandahålla lika många filialbibliotek som skulle vara önskvärt, är bokbussarna ett bra och billigt sätt att nå ut till fler. Det är tillfredsställande att veta att man kan ge service även till områden utan fasta bibliotek, att användarna läser tack vare bokbussarna. Flertalet pratar också om det speciella förhållande som uppstår mellan låntagare och personal, hur låntagarna kan komma med små presenter och frågor efter dem när de inte är med. Servicen är mycket uppskattad och väldigt välutnyttjad.

"...no matter what social background people are from, they appreciate the library service and particularly the bookmobile"

6.1.4 Vilka problem eller nackdelar finns med verksamheten?

"If you have money, you can do a lot of things"

När jag ställde frågan om de kunde se några nackdelar med bokbussverksamheten, så fick jag en uppräkningslista av de olika problem som finns, och inget som inte kunde lösas med mer pengar. *"Funding is our greatest problem"*

De två största problemområdena är bokbeståndet samt själva bussarna.

Bokbeståndet är problematiskt överallt, och inte bara på bokbussarna. Det finns inte tillräckligt med pengar för att köpa de böcker som låntagarna vill ha i tillräckligt stora mängder, och det är mycket frustrerande när låntagarna lämnar tillbaka sina lånekort och säger: *"Well, it's useless joining the library when I'm not able to find what I want"* De böcker som finns är ofta väldigt slitna och trasiga, något som gör både vuxna och barn besvikna. Det är mycket svårt att marknadsföra en service, särskilt till de vuxna låntagarna, när deras behov inte kan tillfredsställas.

Det finns stora problem med bussar som inte fungerar ordentligt och som kräver ständiga reparationer. Flera parishbibliotek har bara en buss, och när den inte fungerar så blir det heller inga bokbussturer. Många har haft problem med bussar som har stått stilla i månader och t.o.m. år, men har försökt lösa det så gott det går genom att åka ut med personbilar fulla med boklådor. Vilket ju går bra så länge det finns fungerande bilar att tillgå! Ett annat stort problem är alla böcker som inte lämnas tillbaka i tid, eller ofta inte alls. Några tror detta beror på oregelbundenheten i besöken – låntagarna missar helt enkelt bussen när den väl kommer, och glömmar till slut bort att de har några böcker hemma. Just oregelbundenheten inverkar också på tilltron till servicen. Det går visserligen bra att ringa och lämna meddelande om att dagens tur är inställd om stoppen ligger nära skolor eller andra ställen med telefon. I de fall det inte finns någon telefon i närheten är det svårt att meddela sig och för många inställda turer leder till minskat förtroende för verksamheten.

6.1.5 Budget och prioriteringar

Det är, som tidigare nämnts, ont om pengar och det är svårt att arbeta med den tilldelning som ges. JLS har länge äskat pengar till nya bussar, men det avslås varje gång. Detta behöver dock inte nödvändigtvis bero på att MOEYC inte tycker verksamheten är viktig, men det är ett väldigt stort departement och många ska dela på pengarna.

En av mina frågeställningar från början var att försöka ta reda på om bokbussverksamheten prioriteras i förhållande till andra verksamheter inom om biblioteken, men så verkar inte vara fallet.

"...the bookmobile is an integrated aspect of the total parish service. However, if our funding is cut, then [everything] gets cut, including the bookmobile service."

Vad som händer är att man tittar på vilka bokbussstopp som ligger närmast ett fast bibliotek och så dras de in i första hand. Dessutom blir det oftast neddragningar i antalet

besök – kanske en gång var tredje vecka istället för varje vecka, men man gör allt som går för att inte behöva dra in på servicen helt och hållet.

6.1.6 Läsning

”I think the rural folks are anxious to read and would be more than happy to have as many books as we could have”

Att biblioteken och bokbussarna spelar stor roll för befolkningens läsvanor tas också upp av i princip samtliga informanter. Om det bara finns tillräckligt med läsbar litteratur på bussarna så kommer låntagarna att låna. Ett bibliotek hade nyligen fått en relativt stor donation pocketböcker, mestadels kärleksromaner och deckare, och fick då tillbaka en del låntagare som hade lämnat dem p.g.a. bokbrist. Lätt underhållningslitteratur är viktig på så vis att den hjälper till att utveckla en ”love for reading” som inte riktigt finns. Den är ett sätt att förbättra sina kunskaper och sitt språk. Studenter menar att läsning av den hjälper dem att bli bättre på engelska, bättre på att skriva uppsatser och prov. En bibliotekarie drömmer om att få prata med människor om vikten och glädjen av att läsa – inte bara för skolarbete och för att man måste – utan för att man tycker om det. Hon menar att det visserligen redan är en ganska stor del av befolkningen som läser, men hon skulle vilja att det var ännu fler.

”I would love to see one day when I can spend a whole week just moving from point to point, just telling children, telling adults about the joy of reading”

6.1.7 Framtiden – förändringar?

”I’m looking at the future with a very bright prospect”

De mesta tankarna inför framtiden har också de med mer resurser att göra. Många pratar om att de skulle vilja ha datoriserad utlåning på bussarna, kanske en del uppslagsverk på CD-ROM, fax, utrustning för filmvisningar, Service to the Blind, etc. Man skulle vilja ha mer bussar, så tiden på varje stopp kan utökas, kanske ha med tält och stolar där folk kan sitta och läsa och göra efterforskningar. Man vill kunna tillhandahålla ett tillräckligt stort antal böcker och ett varierat utbud, ha sådant som folk vill ha. Någon menar att det är viktigt att försöka få regeringen att inse vikten av den roll som biblioteken spelar, och ge tillräckligt med resurser. En annan informant tror inte alls det är omöjligt med en utökad service inom den närmsta framtiden och menar att regeringen visst är medveten om att det gäller att hänga med i informationsåldern och vilka åtgärder som behövs.

6.2 Måldokument

Unescos folkbiblioteksmanifest har inte förekommit i genomgångna dokument, och finns inte med i redovisningen nedan. Nackdelar med bokbussarna är inte heller något som framkommer så mycket att det får en egen rubrik. I övrigt följer det ungefärligen samma rubriker som intervjuredovisningen.

- Bibliotekets roll
- Positivt med bokbussverksamheten
- Läsning – literacy
- Budget - prioriteringar

I slutet av 1970-talet publicerades *Plan for a National Documentation, Information and Library System for Jamaica*. De rekommendationer och strategier för framtiden som finns med där har haft stor betydelse för biblioteksverksamheten på Jamaica sedan dess, inte minst på grund av att det var som ett resultat av denna plan, och efterföljande utredningar och lagstiftning, som nationalbiblioteket bildades. Jag lägger därför relativt mycket plats på en genomgång av denna rapport.

6.2.1 Bibliotekets roll

Enligt *Plan for a national...* är det viktigt med ett nationellt informationssystem, inklusive bibliotek, som genom att tillhandahålla information hjälper individer och samhället i stort att uppnå nationella mål. Relevant information kan stimulera ekonomisk produktivitet, men också stärka medvetenheten om och förbättra landets kulturella arv. Biblioteken är nödvändiga för att man ska kunna utveckla mänskliga resurser genom undervisning och utbildning, och bör tillsammans med övriga informationstjänster på alla sätt göras tillgängliga för alla delar av befolkningen (NACOLADS 1978, s. 2).

Eftersom information är så viktigt för landets kulturella, ekonomiska och sociala utveckling bör planerna för ett informationssystem integreras med övriga planer för denna utveckling. Biblioteken är viktiga eftersom de tillsammans med arkiv och dokumentationstjänster kan tillhandahålla informationen, och, tillsammans med massmedia, även föra ut den till dem som behöver den (ibid., s. 26). Ett av målen i den ekonomiska planen för 1978-82 var: "Development of human resources through increased opportunities for education and training at all levels" (NACOLADS 1978, s. 25). För att kunna utveckla de mänskliga resurserna måste satsningen på utbildningssystemen öka, och därmed även på biblioteken, då deras roll i utbildningen bör betonas ytterligare (ibid.). Kritiskt tänkande elever som ett resultat av problembaserat lärande är nödvändigt för nationell utveckling och ett demokratiskt samhälle (ibid., s. 44).

Arbetsgruppen för *Public, school and teachers' college libraries* betonade att en utveckling av biblioteksservicen bör vara ett huvudansvar hos Ministry of Education, Youth and Culture, på grund av bibliotekens betydelse för utbildning och undervisning. Bibliotek är ett av de mest effektiva medlen för att främja livslångt lärande, inte bara genom att de hindrar dem som av olika anledningar slutar skolan från att tappa läsförmågan, men också för att de ger alla medborgare möjligheten till självförbättring, till att kunna omskola sig själva för att möta de utmaningar som en föränderlig omgivning innebär. Framförallt är dock biblioteken det forum som tillgängliggör den information och den intellektuella stimulans som är nödvändig för att nationen ska kunna växa (ibid., s.44).

Eftersom denna betydelse inte bedömdes minska inom överskådlig framtid rekommenderades Ministry of Education, Youth and Culture att fortsätta stötta JLS arbete, både på en lokal och på en central nivå, samt att de erkänner nödvändigheten av JLS "in overall education". Det är också nödvändigt med ett nära samarbete och utbyte mellan ansvariga personer hos JLS och MOEYC (NACOLADS 1978, s. 47). Jamaicas bidrag till EFA Assessment 2000, där man rapporterar det arbete som gjorts under 1990-talet - främst inom grundläggande utbildning men även till viss del vad gäller literacy och vuxenutbildning, är sammanställt av Ministry of Education and Culture. Här tar man återigen upp hur en nationell informationsstruktur kan stärka Jamaicas

befolkning, bland annat genom information och möjligheter till livslångt lärande. Detta anses nödvändigt för att ena landet och satsa på att stärka individer, skapa social sammanhållning och ekonomisk tillväxt (MOEC 1999, part 3). Utbildning av landets medborgare hjälper dem att fungera i ett globalt samhälle och detta stärker dem även som ett folk, främjar kunskap om och respekt för traditioner och institutioner (ibid.). Man menar att Jamaica kan lösa sina ekonomiska och sociala svårigheter om alla enas kring olika förändringsstrategier, genom att optimera investeringar i utbildning, kultur och genom att bygga sunda värderingar och positiva attityder. Detta kan åstadkommas genom att fokusera ansträngningar på skolan som den viktigaste platsen för intellektuell och social tillväxt och utveckling. Skolan är dock bara kärnan, och hemmet, samhället samt alla olika offentliga och privata organisationer har också en mycket viktig del i detta (ibid.).

Jamaica Library Service har som målsättning: "The basic objective of the Public Library Service is the promotion and diffusion of knowledge and information by acquiring, servicing and making available to the community carefully selected books and other materials" (Jamaica Library Service [1998], s. 1). De menar, att genom att hela tiden sträva efter målet om att få ut information till hela samhället, särskilt de som bor på landsbygden, och genom att vara lyhörda för nya behov så kan de uppfylla sin målsättning (1995b, s. 6).

JLS anser att bibliotek med sina resurser är värdefulla i främjandet av nationella utvecklingsmål (1995a, s. 1). Genom att hela tiden försöka utöka sin service och tillhandahålla information har de varit delaktiga i landets framsteg inom utbildning och kultur, vilket de menar är nödvändigt för nationell utveckling (Plans for development, s. 1). Inriktningen på den nuvarande utvecklingen av bibliotekens tjänster har bestämts utifrån ett allt större behov hos användarna och av de anställdas syn på bibliotekens funktion i informationsåldern. Den här inriktningen är speciellt viktig i utvecklingsländer där invånarna måste ta enorma språng vad gäller inhämtande av kunskap för att kunna konkurrera med andra, både regionalt och internationellt, i kampen för ekonomisk och kulturell överlevnad (Jamaica Library Service, 1995b, s. 1).

JLS har alltid tillgodosett befolkningens behov av rekreationsläsning och av material nödvändigt för att tillägna sig kunskap. Nivån på efterfrågan har stigit, bland annat på grund av en ökad insikt i nödvändigheten av att vara konkurrenskraftig genom att använda sig av den senaste teknologin och vara uppdaterad i förordningar som finns inom handel och produktion. Detta har skapat ett behov av ett större utbud av mer specialiserad informationsförsörjning (1995b, s. 3).

De tar upp den roll de har spelat i landets satsning på utbildning, och hur man bland annat genom att satsa på olika typer av program för barnen, har hjälpt till att forma kulturell identitet, släppa loss kreativitet och "develop a thirst for knowledge" redan från tidig ålder (ibid., s. 6).

Också biblioteksföreningen tar upp hur viktigt det är med bibliotek, särskilt nu när utbildning är i fokus på ett mycket tydligt sätt. Biblioteken bör vara i centrum för både formell och informell utbildning, eftersom de inte bara tillhandahåller informationen, utan även kan hjälpa till att lära. Bibliotek bör satsa mer på användarutbildning och "information literacy" då det är viktigt för det livslånga lärandet, och bibliotekarier bör fungera som informationsförmedlare (Jamaica Library Association 1999).

6.2.2 Vad är positivt med bokbussverksamheten?

Enligt *Five year development plan* spelar bokbussarna en mycket viktig roll när det gäller att nå ut med bibliotekets alla fördelar även till isolerade områden på landsbygden (Jamaica Library Service, 1995a, s. 45). Folkbibliotek är viktiga i arbetet med literacy, och bokbussarna är en viktig resurs i det arbetet just genom att de kan nå ut på landsbygden. Undervisningssystemet genomgår en förändringsperiod som påverkar också biblioteken, inklusive bokbussarna (Salmon 1994a, s. 1-2). Gloria Salmon, bibliotekschef, menar till och med att bokbussarna har varit ännu mer framgångsrika och betydelsefulla än biblioteken i städerna vad gäller hur långt de har nått ut med sina tjänster till allmänheten (Salmon 1994b, s. 7). Bokbussarna är således mycket integrerade i landets utbildning och sociala utveckling. Precis som andra delar av biblioteken är de inte bara en kanal för information om Jamaica och andra delar av världen, men fungerar även som en hjälp och uppmuntran till utbildning och till att uppnå personliga mål. Detta genom att tillhandahålla det material som är nödvändigt (ibid., s. 13).

6.2.3 Läsning – literacy

Literacy och arbetet med detta blev som redan nämnts i kapitel 2.4.2 en nationell prioriteringsfråga i början av 1970-talet. I *Plan for a national...* betonas vilken betydelse JAMAL har för detta arbete, och att de därför har fått mycket utrymme och resurser (NACOLADS 1978, s. 4). Man anser att JLS tillsammans med JAMAL bör fortsätta sina försök att tillhandahålla lämpligt material för nya läsare (ibid., s. 4). JAMALs program för vuxenutbildning bedömdes ha stor inverkan på och betydelse för bibliotekens verksamhet. Detta dels genom det stora antal nya läsare som nu behövde få sina läs- och informationsbehov tillgodosedda, dels genom det faktum att JAMAL producerade stora mängder eget material som biblioteken kunde ta del av (ibid., s. 25).

Dåvarande utbildningsminister Burchell Whiteman tar i en kommentar till 1999 års kartläggning av läs- och skrivkunskunskapen upp hur literacy är ett viktigt verktyg som individer behöver för att fungera i alla aspekter av ett modernt samhälle. Eventuella kunskaper på området påverkar individens möjligheter att få arbete, hans eller hennes hälsa och ekonomiska välfärd. Literacy har också en positiv inverkan på ekonomisk produktivitet, och även på relationer med familj och andra runtomkring.

Ministry of Education, Youth and Culture har som uppdrag att “provide a system which secures quality education and training for all persons in Jamaica and achieves effective integration of educational and cultural resources in order to optimise individual and national development” (MOEYC 2003a).

Ett av sätten de vill göra detta på är genom att “devise and support initiatives striving towards literacy for all in order to extend personal opportunities and contribute to national development” (MOEYC, 2003a).

För att kunna lyckas med literacy-arbetet måste man hela tiden omvärdera vad literacy innebär. Det är viktigt att förstå vad det är man försöker skapa – vad betyder ett läskunnigt samhälle egentligen? Man menar att värdet av literacy är en social konstruktion och något som kan omvärderas i varje land. För Jamaica är det viktigt att förstå fördelarna med literacy; för individen och för landet. Literacy är “the fuel on which the engine of society runs”. Individer behöver literacy för att kunna komma in på

arbetsmarknaden och lyckas med sitt arbete; för att kunna tillgodogöra sig den samhällseliga information de behöver, för att läsa tidningar och följa med i samhällsdebatten. Samhället behöver literacy för att "ask the kinds of questions that can move towards solving our problems" (MOEYC 2003b).

Literacy måste ha en hög prioritet i Jamaica, då en låg literacy-nivå kan vara skadligare för landets utveckling än det är för större, industrialiserade länder. Jamaica måste maximera och utveckla sitt folks potential. Då dagens samhälle har gjort stora tekniska framsteg jämfört med några decennier sedan, och då handelssituationen inte längre ser ut som förr, måste även Jamaica följa med i utvecklingen. Det är nödvändigt att öka produktionen genom att införa den sociala, intellektuella och materiella infrastruktur som behövs för att föra landet in i det 21:a århundradet (MOEYC 2003b).

Även JLS är oroliga för hur låga literacy-nivåer skulle kunna påverka utvecklingen, och de är angelägna om att de får tillgång till de verktyg som behövs för att förstärka sin kompletterande roll i att bekämpa denna nationella brist. Biblioteken och dess resurser kan även bekämpa tendensen till att nya läsare tappar sin läsförmåga (1995a, s. 6).

6.2.4 Budget och prioriteringar

Biblioteken ser bokbussarna som en av de främsta prioriteringarna för 1995-2000, då de är så betydelsefulla för verksamheten (Jamaica Library Service 1995a, s. 46).

Regeringen satsade mycket både på JAMAL och på biblioteken i början, vilket ju var hela syftet med *Plan for a national...* Landets ekonomiska svårigheter framhävs, därav vikten av att satsa på ett koordinerat informationssystem. Det handlar mycket om att organisera de resurser som redan finns, och få ut så mycket som möjligt av dem. Detta måste i första hand kunna inrymmas inom den nationella budgeten, men på längre sikt kan det även bli nödvändigt att söka hjälp utifrån (NACOLADS 1978, s. 24ff.).

6.3 Bokbussverksamheten

I detta avsnitt går jag igenom hur bokbussverksamheten ser ut på de bibliotek jag besökte. Jag redogör för lånestatistik, vilka aktiviteter som förekommer, och redovisar även vad jag såg under mina bokbussturer. Kapitlet börjar med en kort bakgrund och historik över bokbussverksamheten i stort.

6.3.1 Bakgrund

Första gången bokbussarna började rulla på Jamaica var 1957. De användes då av Schools Library Service, för att tillhandahålla böcker och annat material till grundskolorna. Ett år senare började bussar användas även i Kingston med omnejd, och då som ett försök till utökning av folkbiblioteksverksamheten. 1964 var första året som verksamheten flyttade ut på landsbygden, till St Ann Parish. Det blev ett mycket lyckat experiment, och man bestämde att utöka servicen till hela landet. Planen var att ersätta de små filialbibliotek som av en eller annan anledning inte riktigt fungerade, men även att nå ut också till väldigt avlägsna platser med bibliotekens verksamhet. Under tidigt 1970-tal fanns det så bussar i varje parish (Iton 1989, s. 1). Som redan nämnts på annat

håll, var bokbussverksamheten en viktig del inte bara av JLS verksamhet utan även för JAMAL.

Ett problem som har funnits sedan starten är själva bussarna. Då det rör sig om en hög anskaffningskostnad fanns det egentligen för få bussar i förhållande till behovet redan från början. För att hålla servicen uppe blev det tyvärr så att personalen inte ansåg sig ha tid att bry sig om småproblem med bussarna – problem som givetvis inte försvann bara för att inget gjordes åt dem. Dessutom hade de defekter även när de kom – reservdelar saknades, delar trillade av, hyllorna var inte helt funktionella, etc. De första bussarna köptes från USA, den andra omgången kom från Holland. Reservdelar var därför svåra att få tag på (Iton 1989, s. 5). 1990 förbättrades situationen markant då JLS fick åtta bokbussar av Japan, men också dessa har nu börjat bli slitna och i behov av service. Gemensamt för verksamheten över hela ön har varit långa stopp i servicen, när bussar har varit inne för reparation. Detta tillsammans med ett bokbestånd som lämnar en del övrigt att önska gör att verksamheten inte fungerar riktigt så bra som man skulle vilja. Den fyller dock ändå en mycket viktig funktion. Det är önskvärt med två bokbussar per parish, så verksamheten kan utökas ännu mer med längre uppehåll och fler aktiviteter – kanske även referensarbete och research på stoppen (Intervjuer, Jamaica Library Service 1995a).

Böckerna köps in av huvudkontoret och skickas ut till de andra biblioteken. Övriga kostnader för bokbussverksamheten står parishbiblioteken för själva, t.ex. chaufförens lön, bensin och andra omkostnader.

De parishbibliotek jag besökte, gjorde intervjuer och där jag även följde med på bokbussturer, var Kingston & St Andrew Parish Library, Portland Parish Library, St Ann Parish Library samt St Elizabeth Parish Library. Dessutom gjorde jag också ett kort besök på Manchester Parish Library. Tanken var att jag skulle åka med på en av deras bokbussturer, men den dagen jag var där vägrade bussen starta. I stället åkte jag vidare och mötte upp bussen från St Elizabeth och fick även lägga in ett besök med intervju där senare under min resa.

I nedanstående genomgång redogör jag för vad just de bibliotek jag besökte hade för extra aktiviteter i samband med bokbussverksamheten förutom just boklån. Det kan vara filmvisningar, föreläsningar, särskilda program för barnen under sommarlovet och så vidare. Referenslitteratur och uppslagsböcker finns i väldigt liten utsträckning på en del bussar och inte alls på andra, men förhoppningen är att denna del av verksamheten ska kunna utökas om det finns två bussar per parish.

Den statistik jag har kommer från tre olika budgetår: 1996/97, 1997/98 samt 1998/99. Det kan tyckas vara inkonsekvent, men det är de siffror jag har haft att tillgå. En del är hämtat från årsrapporter, annat från informationsbroschyrer om biblioteken, annat kommer direkt från ansvarig personal. Efter att ha gått igenom allt material ordentligt har jag gjort bedömningen att det inte händer så mycket från år till år för att det ska spela någon roll och det går ändå att få en bild av verksamheten.

Enligt siffror för 1997/98 fanns det 15 bokbussar på Jamaica, som gav service till 461 olika stopp. Det totala antalet registrerade låntagare hos bokbussarna var 130 451, att jämföras med 673 200 hos resten av biblioteken.¹¹ Dessa bokbusslåntagare stod för

¹¹ Man kan bara vara registrerad låntagare på ett ställe i taget, därav uppdelningen i låntagare mellan bokbussar och övrigt. Det är också skillnad på medlemskap i huvudbibliotek och filialbibliotek. Det går dock utmärkt att låna på andra enheter.

132 851 utlån, medan siffran hos övriga enheter tillsammans låg på 2 531 401. En del bokbussar har sitt bestånd tillsammans med huvudbiblioteket och siffrorna för antalet böcker blir därmed lite skeva. Dock hade alla låntagare tillsammans 1 266 015 böcker att dela på. Vuxna låntagare (över 15 år) får låna tre böcker åt gången, medan barnen bara kan låna en bok per tillfälle. Detta gäller alla biblioteksenheter. Lånetiden är normalt 14 dagar.

Oftast är det samma personal på bussarna hela tiden, och de har ”sina” egna stopp att ta hand om. Det är mycket sällan eller aldrig som en bibliotekarie kan följa med på turerna. De som jobbar där är biblioteksassistenter eller kontorsassistenter – samt chauffören, som även rycker in och registrerar lån när det är mycket låntagare. Generellt kan sägas om bussarna att de inte är särskilt bra arbetsplatser. Det finns ingen luftkonditionering, i de fall som vattentank och kylskåp finns i bussen är de trasiga, och ingenting av det som ”ska” finnas för personalen på en bokbuss fungerar.

6.3.2 Kingston & St Andrew Parish Library

Inom KSAPL fanns 1 parishbibliotek, 11 filialbibliotek, 1 book centre samt 26 bokbussstopp fördelade på 2 bokbussar och 16 rutter. Enligt statistik för verksamheten 1997/98 hade KSAPLs bokbussar 29 980 låntagare, som lånade totalt 23 636 böcker. 1996/97 fanns där 13 bibliotekarier och 16 assistenter. Detta antal, som är väldigt högt jämfört med övriga bibliotek, inkluderar även den personal som arbetar på huvudkontoret och som är ansvariga för en del av verksamheten över hela ön, t.ex. bokinköp och katalogisering. Här finns en Postal Reader Service, samt en viss service till ett rehabilitation center, som såvitt jag förstod var någon sorts öppen fängelseanstalt.

Bokbussarna i KSAPL ger service inte bara till befolkningen på landsbygden, utan även i förorterna och innerstadsområden som Trenchtown. Låntagarna är huvudsakligen barn, även om det finns en del vuxna som kommer och lånar. Vissa stopp besöks en gång i veckan, andra varannan vecka. På de stopp där det brukar vara många barn händer det att man anordnar sagostunder eller kanske visar en videofilm om det finns möjlighet. Någon gång ibland förekommer även föreläsningar i olika ämnen. Då det är förhållandevis få stopp per rutt och det faktiskt finns två bussar här går det att stanna lite längre på varje ställe – ett stopp tillbringas man hela dagen på.

Observationer från bokbusstur:

Den turen jag följde med på innehåller egentligen två stopp, men denna gång stannade vi bara på ett ställe – Hermitage. Här är det vanligtvis mest barn som lånar, och så även nu. Genomgående har jag varit väldigt noga med att notera om böckerna står i alfabetisk ordning eller inte. Det gjorde de oftast *inte*, inte heller på denna buss. Så här i efterhand kan jag tycka att det kanske inte spelar så vansinnigt stor roll, även om det givetvis har betydelse för hur lätt låntagarna kan hitta det de ska ha.

Detta var enda gången jag åkte tillsammans med en kvinnlig bokbusspersonal. Till skillnad från några av sina manliga kollegor var hon mycket noga med att fylla i alla papper, kort och statistik ordentligt och var även aktsam om böckerna. Något jag reagerade på var avsaknaden av ett leende och ”Hej och välkommen hit”, och barnen blev inte direkt uppmuntrade att gå med i biblioteket. Hon hjälpte dock nya låntagare att hitta rätt böcker i hyllorna.

6.3.3 Portland Parish Library

Inom PPL fanns vid tiden för mitt besök 1 parishbibliotek, 5 filialer och 37 bokbusstopp fördelade på 1 buss och 10 rutter. 12 546 låntagare, huvudsakligen barn, stod tillsammans för 12 781 utlån. De totala utgifterna för bokbussen budgetåret 1998/99 låg på ca J\$470 000 – knappa J\$300 000 var lön till chauffören, vilket motsvarar ungefär 69 000 i svenska pengar. Där arbetade 4 bibliotekarier, varav en var tjänstledig för arbete i annat parish, medan två bara arbetade halvtid. Egentligen fanns där alltså bara en heltidsbibliotekarie med ansvar för hela verksamheten i Portland, inklusive bokbussarna och en personalstyrka på ca 30 personer.

I Portland finns en viss Service to the Blind som var på väg att utökas, men för tillfället ingen Postal Reader Service. Den uppsökande verksamheten bestod förutom bokbussar även av en service till sjukhuset. Bibliotekspersonal kommer dit en gång i veckan och går runt med en liten bokvagn på avdelningarna.

Bokbussen besöker stoppen var tredje vecka. Under ett år var bussen trasig och inne för reparation. Istället användes en personbil för att köra ut med boklådor som låntagarna fick välja ur, vilket inte alltid uppskattades. Lånen gick ner under den perioden, men sedan långsamt upp igen.

Observationer från bokbusstur:

Jag följde med på en rutt som egentligen skulle ha besökts veckan innan – då var bussen trasig och vi var ute på en repareringsrunda. Vad gäller böckerna var denna buss den mest städade, snyggaste och renaste av dem jag såg. Det är visserligen gammalt och slitet även här, men mer ordning än på andra ställen. Mycket pocketböcker typ Harlekin, och de lånas även ut en hel del. Första stopp var Black Rock, vid en skola, men där var inga låntagare och vi åkte ganska snabbt. Nästa stopp var Hector's River där vi stannade i dryga tre timmar, mitt i byn. Det här var första gången jag verkligen såg att bokbussen är så uppskattad av låntagarna som bibliotekspersonalen har sagt att den är. Förhållandevis många vuxna lånade böcker, eller kanske snarare tonåringar över 15, och det var även första gången som en man lånade. Det var fullt med liv och rörelse runtomkring bussen. Dock kanske den optimala behandlingen av böcker inte är att äta mango samtidigt som man lånar, för att sedan använda boken som sittunderlag när man tittar på när de äldre barnen börjar spela fotboll. Alternativt slänga den åt sidan medan man själv spelar. Nästa stopp var Long Bay dit vi kom kl. 20.00. Även här var det mycket folk och bussen fylldes snabbt. Flera nya låntagare, i princip bara vuxna, och chauffören fick rycka in för att hjälpa till med registrering och utlån. Biblioteksassistenten är vänlig och tillmötesgående, säger åt barnen att vara försiktiga med böckerna när det behövs, samt hjälper dem att låna andra böcker när det verkar vara fel läsnivå. Det här var också första bussen jag var på där de verkligen tutar när de kommer till ett stopp, så att ingen i närheten kan undgå att märka att något är på gång.

6.3.4 St Ann Parish Library

I St Ann fanns förutom huvudbiblioteket 11 filialbibliotek samt 1 bokbuss till 45 stopp. 9 330 registrerade bokbusslåntagare lånade sammanlagt 18 828 böcker under 1998/99. Det var i detta parish som bokbussverksamheten först startade utanför Kingston och den utnyttjas mycket – de har cirka 3000 fler registrerade låntagare på bussen än på huvudbiblioteket. Det fanns tre bibliotekarier, men en av dem är ”regional librarian” och hör egentligen inte till parishbiblioteket.

Det fanns fortfarande en Postal Reader Service även om personalen inte tycker det fungerar särskilt bra. I St Ann finns också en Community Information Service, där invånarna kan få hjälp. De besöker sjukhuset en gång i veckan och går runt med en bokvagn på avdelningarna, och har börjat med filmvisningar på sjukhemmet, då de boende där inte orkar läsa. En Service to the Blind var under uppstartande. De gav även service till ett par ungdomsanstalter, en för pojkar och en för flickor.

Under året hade det varit en del problem med bussen. Ibland användes en personbil, ibland skolbussen och ibland ställdes turerna in helt och hållet. I vanliga fall besöks stoppen varannan vecka, men några rutter hade knappt fått några besök alls under 1999. Förutom boklån har de även en del av aktiviteterna från barnens Summer Programme ute på ett par stopp, vilket är mycket uppskattat.

Observationer från bokbusstur:

Denna tur omfattade bara ett stopp, långt uppe i bergen. Den ordinarie bussen var trasig och i stället användes en gammal, mycket sliten buss som egentligen tillhörde Schools Library Service. Eftersom det inte var den vanliga bussen var böckerna packade i lådor som låntagarna sedan fick rota omkring i. Bussen brukar tydligen stanna vid en affär, men när vi kom dit var det bara stengrunden kvar. Jag förstod aldrig riktigt om den hade brunnit upp eller om det var meningen att den skulle rivas. Låntagarna, i princip bara barn och en och annan tonåring, kom dock dit i ganska stora mängder ändå. Inga vuxenlån, bara en kille som nyss fyllt 15 som lånade en Harlekinbok. Assistenten på bussen gav ett ganska förvirrat intryck. Han verkade inte särskilt serviceinriktad och sa till ett av barnen att det inte går att bli ny medlem under sommarlovet – vilket givetvis inte stämmer.

6.3.5 St Elizabeth Parish Library

St Elizabeth hade 1 huvudbibliotek, 10 filialbibliotek samt 30 bokbusstopp på 1 buss och 8 rutter. 12 431 bokbusslångtagare lånade sammanlagt 19 842 böcker under 1997/98. Där fanns 2 bibliotekarier och 7 biblioteksassistenter.

De ger service till barnavdelningen på sjukhuset genom att komma dit med böcker som barnen får låna, och har ofta sagostund samtidigt. De har också en Postal Reader Service, den mest omfattande av de bibliotek jag besökte. Deras Service to the Blind hade ännu inte kommit igång utan var fortfarande i marknadsundersökningsstadiet.

Stoppet besöks i allmänhet en gång var tredje vecka, förutom två ställen där man stannar en hel dag och som besöks varannan vecka. Förutom boklån har bokbussen även sagostunder, de besöker klasser och bokpratar, och de var det första biblioteket att ta med sig Summer Programme ut till stoppen. Denna sommar hade de ett omfattande program under en månad. Det förekommer även att de anordnar föreläsningar, filmvisningar och utställningar i anslutning till stoppen, delar ut broschyrer med information om aktuella händelser. De brukar även ha med temalådor i samband med t.ex. *Heritage Week* eller nationaldagen eller liknande. De har också börjat ta med sig hopfällbara bord och stolar som låntagare kan sitta vid utanför bussen för att titta i uppslagsverk och dylikt. Överhuvudtaget verkar detta vara ett bibliotek där det händer mycket bra saker.

St Elizabeth har en av de äldre bussarna, men den har ändå fungerat relativt bra det senaste året. De har dock haft stora problem med den tidigare, då den i två omgångar var borta i sammanlagt nästan 4 år på grund av motorproblem och omfattande reparationer efter en olycka. Då användes istället en bil att köra runt böckerna i, vilket givetvis inte var det bästa heller i detta fall.

Observationer från bokbusstur och biblioteksbesök:

Detta var den tur jag följde med på när en annan ställdes in, därför gick det en månad mellan besöken på bokbussen och på biblioteket. Jag mötte upp vid en skola där skolklasserna fick komma ombord och låna. Lite kaotiskt, trots begränsningar på 6 barn i taget ombord på bussen. Bibliotekspersonalen slängde återlämnade böcker i en hög, vilket kanske inte är bästa sättet att lära barnen vara rädda om böcker. Nästa stopp var även det en skola, med ungefär samma procedur. Efter det kom dock ett "vuxenstopp", med mest vuxna låntagare. Den här bussen hade en hel del pocketböcker av Harlekintyp och de lånades flitigt.

Vid biblioteksbesöket följde jag med på invigningen av bussens Summer Programme, där det satt fullt med skollediga barn i ett klassrum. Temat för året var "Preserving our heritage in the new millennium", vilket även avspeglades i aktiviteter på biblioteket. Nationaldagen var nära förestående vid mitt besök och detta märktes också i utställningar och annat. Bl.a. var det en invigning av "Emancipation exhibition" för att hylla Sam Sharpe, en av Jamaicas nationalhjältar. Borgmästaren var där och det var musik, dans och diktläsning.

7 Diskussion och analys

I detta kapitel går jag igenom de teman som uppkommit i resultatredovisningen, och undersöker hur de stämmer överens med mitt syfte, dvs. att undersöka vad läsning och literacy betyder för ett land som Jamaica, och vilken - om någon - roll folkbiblioteken och särskilt bokbussarna spelar i arbetet med literacy i landet, och hur det arbetet stämmer överens med Unescos folkbiblioteksmanifest. Jag tittar också på resultaten utifrån Amartya Sens tankar om utveckling som frihet, och även tidigare forskning om literacy.

7.1 Bibliotekets roll

Som framkommit tidigare i uppsatsen har Jamaicas regering genom tiderna lagt stor vikt vid undervisning och utbildning för sin befolkning, då de menar att det har stor betydelse för landets ekonomiska och sociala utveckling. Investeringar i människor och deras utbildning kan sägas ge direkt avkastning tillbaka till landets ekonomiska och sociala utveckling, vilket tas upp även av Ministry of Education and Culture i EFA Assessment: "We believe that Jamaica can deal with its economic and social challenges if we unite around progressive strategies for change, optimise our investment in education, training, cultural development and the nurturing of wholesome values and positive attitudes" (MOEC 1999, part 3). Detta stöds också av Sen, som bland annat menar att offentligt finansierade insatser kan förbättra människans möjlighet att vara delaktig i samhällsekonomi och politik (2002, s. 10). Han tar upp vikten för utvecklingsländer att satsa på utbildning och andra samhällsätgärder som sjukvård och inte vänta på att först bli rika, då det är just utbildning som bidrar till den ekonomiska tillväxten. Som exempel nämner han Japan¹² vars ekonomiska utveckling gick mycket fortare tack vare den mänskliga utvecklingen som var ett resultat av satsningen på samhället (ibid., s. 59). Då biblioteken av alla parter ses som en mycket viktig del av utbildningssystemet, om än en informell sådan, är också de i förlängningen betydelsefulla för den ekonomiska utvecklingen.

Enligt en del aktörer som jag redovisat i kapitel 3.2 (bl.a. IFLA, 2004) finns det många utvecklingsländer – och även andra – där ansvariga inte tar hänsyn till biblioteken i literacy-arbetet, alternativt inte tänker på dem som en resurs att räkna med. Jag instämmer till fullo med dem som tycker de är viktiga och borde ha en självklar roll att spela där. Det finns många fördelar med undervisning på biblioteket, särskilt i områden där det kanske inte finns så många andra ställen att samlas på. Jag håller med om det som framkommit om att vuxna kan tycka det är lite pinsamt eller jobbigt att gå till skolan för att lära sig läsa – skolan som ju är till för barn. Biblioteket är då en mer neutral plats, eller borde i alla fall vara det. (Jfr t.ex. Krolak) Å andra sidan säger både Ferguson och några av bibliotekarierna i mina intervjuer att biblioteken på Jamaica och andra delar av Karibien ofta ses som något bara för barn och studenter. Informanterna menar att det är viktigt att försöka ändra den inställningen, vilket skulle kunna ske bland annat genom alla de kulturella evenemang som anordnas av biblioteken, men också genom föreläsningar av olika slag. I nuläget är det ändå så att den största delen av låntagarna är barn och ungdomar, och biblioteken används i stor utsträckning till skolarbete, även om det också kommer en hel del vuxna låntagare. Problemet med dem

¹² Intressant att han skulle ta upp just Japan, då de har varit mycket delaktiga i Jamaicas biblioteksverksamhet tack vare donation av just bokbussar.

är att det inte finns tillräckligt med böcker som de vill läsa, och därför har många helt enkelt lämnat tillbaka sina lånekort och gått ur biblioteket (Intervjuer).

Det går att se samma tendenser i de dokument som kommer från Jamaicas regering som från annat håll – bibliotek och vuxenutbildning var väldigt populära på 1970-talet, men nu är det mer fokus på grundläggande utbildning. *Plan for a national...* betonar kraftigt bibliotekens betydelse för livslångt lärande, utbildningssystemet i allmänhet och nationens tillväxt. EFA Assessment följer väl i och för sig en viss mall som alla deltagande länder ska hålla sig till, men det är ändå påtagligt mindre tonvikt på bibliotek där än vad det har varit tidigare. Man tar visserligen upp hur en nationell informationsstruktur kan stärka befolkningen genom information och möjligheter till livslångt lärande, och hur detta är nödvändigt bland annat för ekonomisk tillväxt (MOEC 1999, part 3). Biblioteken hamnar dock bland andra "samhälleliga institutioner som ska stötta skolorna". Bara för att biblioteken inte nämns lika mycket längre behöver det inte innebära att regeringen inte lägger någon större vikt vid dem och ett par av informanterna menar att den *är* medveten om bibliotekens betydelse.

JLS är dock fortfarande mycket medvetna om sin roll i landets utbildning och utveckling, vilket framkommer både i måldokument "the JLS has continued to play its part in the country's educational and cultural progress as purveyors of information. This role is vital in national development" (1995b, s. 1) och i intervjuer "it is an educational institution, and we call it here a very significant segment of the Ministry of Education" (Inf. 1).

I *Plan for a national...* tar man även upp hur information inte bara kan stimulera ekonomisk produktivitet utan också stärka medvetenheten om landets kulturella arv, och därmed också stärka själva kulturarvet. Jag har tidigare nämnt hur Stephney Ferguson betonar vikten av att biblioteken, särskilt i länder där muntliga traditioner varit starka, tillgodoser alla aspekter av kulturlivet och inte bara den skriftliga. Enligt mina erfarenheter så gör biblioteken på Jamaica just det och spelar en viktig roll i kulturlivet genom att arrangera teaterföreställningar, dansuppvisningar, poesiläsningar etc. JAMAL skriver redan 1981 att även om JLS från början byggde på det brittiska bibliotekssystemet har det nu utvecklats till en "truly Jamaican institution" (JAMAL 1981, s. 237). Just musik och kultur *är* en stor del av den jamaicanska livsstilen, och biblioteken gör en viktig insats på detta område. Också Sen tar upp vikten av kulturarvet, eller snarare att det i dagens samhälle är viktigt med rättvisa även vad gäller kulturella möjligheter – och inte bara ekonomiska. Det kanske inte alltid är nödvändigt att bevara allt, men det är viktigt att de som berörs själva kan vara med och fatta beslut, vilket möjliggörs genom läskunnighet, fri information och media, samt fria val (2002, s. 337ff.).

7.2 Läsning/literacy

Dåvarande utbildningsminister Burchell Whiteman menade som tidigare nämnts att literacy är ett verktyg som enskilda personer behöver för att fungera i ett modernt samhälle, och att det påverkar både hans eller hennes möjligheter att få arbete, ekonomiskt välstånd samt personens hälsa. Literacy inverkar även på familjrelationer och andra sociala relationer (1999). Detta stämmer bra med Sens tankar om hur utbildning och literacy underlättar social förändring och bidrar till ekonomiska framsteg. Noterbart är att detta är ett av mycket få ställen där en representant från Jamaica pratar om att literacy är viktigt för hälsan. Några av Sens starkaste argument för

literacy och utbildning är just de goda effekter det har på särskilt kvinnors hälsa och barnadödlighet. Generellt är det så att det är mer kvinnor än män som inte deltar i skolgång och literacy. På Jamaica är det tvärtom, vilket skulle kunna vara en orsak till att man inte pratar om det på samma sätt. Varför det är så är svårt att säga, men kvinnor har alltid haft en stark ställning på Jamaica och har varit de som hållit ihop familjen. Utbildningsminister Henry-Wilson har i en intervju en förklaring på varför: "Many of our young men prefer to be out of school doing what we call 'hustling' (selling cars, or other vending, when it's not dealing drugs) and be involved in informal activities. They see very little merit in formal education" (Henry-Wilson 2003). Det ska också sägas att Jamaica jämfört med en del andra länder inte har enorma problem med låga literacynivåer, mycket tack vare att regeringen, med god hjälp av JAMAL och biblioteken, målmedvetet har satsat på utbildning och literacy. Andelen av befolkningen som inte kan läsa och skriva har gått från ca 40-50 % i början av 1970-talet, till ca 15-20 % idag.

Som också framkommit tidigare innebär literacy nuförtiden så mycket mer än läs- och skrivkunnet, vilket även Ministry of Education, Youth and Culture framhåller "We are also strongly suggesting that how we understand literacy needs to be, constantly re-evaluated if we are to have any success in promoting its acquisition. We must understand that which we set out to create, and understand it in new and more challenging ways as our context demands" (MOEYC, 2003b).

I kapitel 3 redogjordes för de vanligaste anledningarna till varför länder satsar på literacy; dvs. personlig och samhällelig utveckling, ekonomiska, sociala, politiska och inhemska skäl, samt av nödvändighet för att få utländskt bistånd. Vid en jämförelse av dessa med vad som har framkommit om Jamaicas literacy-arbete går det att se paralleller med flera av anledningarna, dock inte alla. Sen pekar på vikten för fattiga länder att satsa på utbildning och literacy trots att de har ont om pengar, eftersom ett utökad utbildningssystem också kommer leda till ekonomisk tillväxt (2002, s. 59). Literacy har varit en nationell prioriteringsfråga hos Jamaicas regering ända sedan 1970-talet, och ett av JAMALs delmål från början var "to develop human resources so as to enable the adult citizen to participate meaningfully in the social, economic and cultural development of the country" (NACOLADS 1978, s. 25). Man har hela tiden tryckt på betydelsen av literacy och utbildning *både* för individens utveckling och för samhällets. Från bibliotekshåll inser man också vikten av literacy för landets utveckling, vilket framkommer både i måldokument och i intervjuer. Det är dock inte lika många som pratar om läsning för läsarens egen skull, även om det också förekommer. Särskilt en respondent betonar vikten av läsning för läsarens egen skull, för nöje och det fantastiska i att läsa skönlitteratur och försvinna in i en egen värld. Det har förekommit visst stöd utifrån, men det har varit stöd riktat till just literacy-arbete och/eller olika samarbetsprojekt – det har inte varit något allmänt bistånd med krav på utbildningssatsningar. Utbildningsminister Henry-Wilson menar också att de visserligen är tacksamma för hjälp, men föredrar den i form av donationer och bistånd – inte i form av lån som tydligen är fallet med Dakar Framework of Action. Politiska skäl har dock enligt min bedömning inte varit en huvudanledning till att regeringen har satsat på literacy och utbildning. Jamaica är en förhållandevis stark demokrati men har, särskilt på 1970-talet, haft en del problem med våldsamma val och fientligheter mellan partianhängare. Det har dock inte varit genom literacy och utbildning som de styrande har behövt visa hur man vill ena folket, så som enligt Lind har varit fallet i t.ex. Nicaragua (Lind, 1990). Vad gäller inhemska skäl och organisationer som från gräsrotsnivå trycker på för att få något gjort, så kan JAMAL visserligen räknas som en "non-governmental organization", men kom till på regeringsinitiativ.

JAMALs betydelse för literacy på Jamaica bör inte underskattas, då de genom åren har utbildat hundratusentals jamaicaner och fortfarande har en stark ställning i landet. Det går att se en tydlig koppling mellan JAMALs olika yrkesträningsprogram och fokus på "life skills", och synen på literacy som växte fram under 60- och 70-talet – där läsning kopplades samman med ekonomisk och social nytta.

7.3 Unescos folkbiblioteksmanifest

En av de grundläggande tankarna med denna uppsats var från början att se om och hur Unescos folkbiblioteksmanifest finns med vid planeringen av biblioteksverksamheten på Jamaica. Jag hade hoppats på att det skulle omnämnas lite mer än det egentligen gjorde, men tyvärr var så inte fallet. Det finns inte med i något av de måldokument, utvecklingsplaner eller årsrapporter jag har tittat på. De flesta ute på parishbiblioteken hänvisade till Headquarters och deras policyarbete. Jag är inte helt säker på att alla kände till vad manifestet egentligen innebär, vilket kanske inte är så förvånande. Själv skulle jag antagligen inte känna till innehållet om jag inte hade arbetat med denna uppsats, och en högst ovetenskaplig stickprovsundersökning bland kollegor visar att jag inte är ensam. Därmed inte sagt att verksamheten är långt ifrån vad som står i manifestet, snarare tvärtom. Vid intervjuer med bibliotekschefen framkom dock att manifestet är något som man försöker arbeta enligt "så mycket som möjligt", utan att specificera hur. Det förekommer uppenbarligen ändå i diskussioner om hur biblioteken ska arbeta, även om det inte finns nerskrivet. Helt klart är att den viktigaste delen av manifestet är frågan om avgiftsfrihet. Bibliotekschefen betonade noga vikten av att biblioteken är gratis för alla användare och menade att fattigare länder skulle förlora många av sina låntagare om de behövde betala för att använda biblioteket.

Om jag istället tittar på hur verksamheten ser ut, och hur väl den överensstämmer med vad som står i manifestet, så vill jag nog säga att det följs mycket bra. Det skulle i och för sig lika gärna kunna innebära att man anammat en generell folkbiblioteksmodell, som att man arbetar efter just manifestet. Det kan ju vara så att det som står i manifestet bara befäster det som folkbibliotek har strävat efter i alla tider. I manifestets inledning står att folkbiblioteket som lokalt kunskapscentrum är en förutsättning för livslångt lärande, vilket också stämmer mycket bra överens med vad som framkommit i övrig litteratur. Biblioteken på Jamaica *är* ett lokalt kunskapscentrum och mitt material visar att de har haft en stor betydelse för befolkningens lärande och utveckling. Amartya Sen anser att utveckling innebär frihet. Frihet och personlig utveckling är enligt manifestet grundläggande mänskliga värden som bara kan finnas i ett demokratiskt samhälle, som i sin tur är beroende av god utbildning och fri tillgång till kunskap och information. Enligt manifestet bör folkbiblioteken verka för läskunnighet, utbildning och informationsspridning, och JLS har redan från början varit mycket delaktiga i arbetet med literacy.

Vad jag egentligen vill säga här är: Jag har tagit upp ett antal viktiga punkter ur manifestet, och JLS arbete stämmer mycket bra överens med varje punkt. De har varit väldigt viktiga för läskunnigheten bland Jamaicas befolkning, de spelar en mycket stor roll både för den informella och för den formella utbildningen i landet. Genom bokbussverksamheten och annan uppsökande verksamhet har de också sett till att så många som möjligt har tillgång till bibliotekets tjänster, också de som inte kan ta sig till de fasta enheterna. Frågan är om det överhuvudtaget går att säga att någon arbetar i enlighet med något när de inte själva är medvetna om det? Det är tänkbart att manifestet

påverkar verksamheten genom förebilder som i sin tur arbetar medvetet enligt manifestet. Biblioteken på Jamaica är ju uppbyggda enligt brittisk modell, som kan tänkas arbeta efter manifestet.

7.4 Bokbussverksamheten

Som framkom av intervjuerna är all bibliotekspersonal jag pratade med rörande överens om att bokbussarna är en mycket viktig del av bibliotekens verksamhet. De når ut till de låntagare som har störst behov av bibliotek och man menar att det är mycket tack vare bokbussarna som samarbetet med JAMAL har varit så framgångsrikt.

En av mina ursprungliga tankar var att se om denna del av verksamheten prioriterades i förhållande till andra delar, och då främst i fråga om pengar. Visserligen är bokbussarna viktiga, men som det visar sig i intervjuerna undgår inte heller de eventuella budgetminskningar. Det är inte så konstigt, då det med tanke på de begränsade resurser som finns knappast går att undvika nedskärningar över hela linjen.

Bokbussar ses ofta som mer ekonomiskt försvarbara än fasta bibliotek, även på Jamaica. Det är dock inte den enda anledningen till varför man väljer bokbussar. Den största fördelen med dem är ändå att de kan nå ut på ett helt annat sätt än fasta enheter. Enligt Helena Svennes utredning är ju bokbussens uppgift att nå ut med biblioteksservice till dem som bor utanför det fasta bibliotekets räckvidd, så även de kan ta del av dess tjänster. Det är en av huvuduppgifterna på Jamaica, där det är mycket svårt att nå alla med filialbibliotek. Det beror i och för sig kanske inte så mycket på storleken – det är ju ingen jättestor ö – som på otillgängligheten och den bibliotekskultur, eller avsaknad av bibliotekskultur, som finns. Folkbiblioteken i dess nuvarande form har visserligen funnits på ön sedan 1948, men med tanke på den relativt höga analfabetismen som har funnits fram till 1970-talet, så kan jag tänka mig att bibliotek kanske inte är något man i första hand tänker på att gå till. Om det däremot kommer en stor buss med böcker och stannar utanför huset är det lättare att gå dit och titta, om inte annat så av ren nyfikenhet. Detta stämmer också överens med vad Philip tar upp, om det finns en biblioteksenhet att gå till så gör man det. Sedan gäller det ju för biblioteken att ta tillvara och utnyttja denna nyfikenhet, och ha något att erbjuda som kan intressera även fortsättningsvis.

I litteraturen sägs även att det är viktigt med marknadsföring av bokbussen på olika sätt, inte minst viktigt är det att ha en ren och snygg buss. Ansvariga för verksamheten håller säkert med om detta, men tyvärr ser verkligheten inte riktigt ut så. Det finns förvisso diverse broschyrer och skyltar som informerar om verksamheten men jag såg inte särskilt många skyltar vid stoppen som talade om vad som händer där och när. Rena, snygga och hela bussar existerade helt enkelt inte vid mitt besök. Själv kan jag tycka att en del bussar förvisso gav ett ganska sjabbigt och slitet intryck, men jag vet egentligen inte om det spelar någon större roll. Huvudsaken är att de rullar överhuvudtaget! Detta kan förvisso diskuteras. Å ena sidan är det viktigt att tänka på vad man signalerar – första intrycket spelar roll, och slitna bussar ser inte särskilt inbjudande ut. Å andra sidan, för att vara krass, var det inte särskilt många fordon överhuvudtaget som såg nya och fräscha ut.

Då är det värre med bokbeståndet. Jag nämnde tidigare att jag i början reagerade på att böckerna inte stod i någon särskild ordning, förutom uppdelning mellan barn och vuxen, och med lite tur, fack- och skönlitteratur. Det är heller egentligen inget stort problem, och definitivt inget som avskräcker från att komma till bokbussen. Vad som däremot

var avskräckande visade sig vara när bokbussen var trasig och böckerna packades i lådor och kördes ut, antingen i personbilar eller i något fall, bussar som egentligen tillhörde Schools Library Service. Speciellt de vuxna låntagarna var inte särskilt förtjusta i detta och försvann. Det största problemet är dock det faktum att det inte finns tillräckligt mycket böcker, och att de som finns ofta är gamla och slitna. De nya böckerna försvinner fort ut till låntagarna och räcker inte till alla. Det var också detta som framhölls av alla jag pratade med – bristen på böcker och att låntagare, särskilt de vuxna, tröttnar och försvinner när det inte finns något nytt för dem att läsa. Som redovisats i kapitel 2.5 menar bland annat Möhlenbrock att bokbussens bestånd ska vara representativt för vad huvudbiblioteket har att erbjuda. Det är förvisso sant i just detta fall, men tyvärr inte riktigt på det sätt som han avser. Problemet med bokbeståndet finns på *alla* biblioteksenheter och inte bara på bokbussarna och skulle lätt kunna avhjälpas bara det fanns mer pengar – vilket det inte gör.

Vad gäller den litterära kvalitén på bokbeståndet så fanns det relativt stora mängder lättsamma pocketböcker ombord på bussarna. Det var även de som lånades mest bland de skönlitterära böckerna. Enligt många är det meningen att biblioteken ska stå för en viss klass på böckerna och föra fram den ”goda litteraturen” – vad det nu innebär egentligen. Även om det har förändrats en hel del de senaste decennierna har jag fortfarande väldigt svårt att se att svenska bibliotek skulle köpa in Harlekinböcker. Det kan man tycka vad man vill om och jag ger mig inte in i en diskussion om vilken typ av litteratur som bör finnas på de svenska folkbiblioteken. Däremot vill jag bara konstatera att det inte finns utrymme för några sådana begränsningar i ett land som Jamaica, där det är viktigt för biblioteken att inte skrämja bort nya läsare genom att säga ”det där är skräplitteratur, det kan du inte läsa”.

I litteraturen finns också de som förespråkar att minst en yrkesutbildad bibliotekarie ska följa med på varje bokbusstur. Detta är lätt skrattretande i fallet Jamaica, där det knappt finns tillräckligt med bibliotekarier för att driva resten av verksamheten och de har definitivt inte möjlighet att följa med bokbussen varje gång. Gloria Salmon tar också upp problemet i *Mobile libraries serving multicultural populations*. Hon menar att det har varit omöjligt att bemanna alla bokbussar med utbildade bibliotekarier, men att de paraprofessionella som följer med ändå har hållit en relativt hög servicenivå (Salmon 1994, s. 9). I bästa fall är det någon med assistentutbildning som följer med, men det är inte alltid det finns tillräckligt med biblioteksassistenter heller. Ett par informanter tog upp det faktum att bibliotekarier nuförtiden arbetar väldigt mycket med sådant som inte direkt har med låntagarna att göra: budget, personalansvar etc. De har helt enkelt inte tid att följa med på bussturer annat än i undantagsfall. Det finns visserligen Rural development librarians på en del ställen, och det är de som i första hand är ansvariga för bokbussverksamheten, men jag fick intrycket att de också har för mycket kringarbete för att kunna följa med ut på bussarna särskilt ofta. Jag håller dock helt och fullt med om att det är mycket viktigt att det är ”rätt” personal med på bussarna, personal som kan fungera tillsammans med låntagarna. Flera av de personer jag pratade med vittnade också om det speciella förhållande som i många fall uppstår mellan låntagare och personal på bokbussarna. De flesta jag såg var engagerade i sitt arbete och ville hjälpa till, men det fanns några som kanske skulle ha passat bättre någon annanstans. De intervjuade bibliotekarierna menar att bokbussarna har stor betydelse för landets tillgång till information och litteratur, och att det är ett bra sätt att nå ut till så många som möjligt. Ett av problemen jag kan se är just det faktum att vissa bland bokbusspersonalen inte verkar vara så engagerade och kanske inte har samma höga tankar om sitt arbete och betydelsen av det som deras överordnade har.

Jag avslutar diskussionen om bokbussarna genom att återigen citera Clarkson & Loudon: "Poor service is worse than no service at all" (1990, s. 265). Jag håller *inte* med om detta, särskilt inte vad gäller Jamaica. Säga vad man vill om den service som finns, och det finns ganska stora problem med den, men den fyller ändå en mycket viktig funktion. Detta tas upp både i de dokument om verksamheten som finns och i alla intervjuer. Dessutom har jag själv kunnat konstatera att så är fallet. Vi blev visserligen inte totalt nersprungna av ivriga låntagare på de ställen jag var, vilket kan bero på att jag var där precis i slutet av terminen/början av sommarlovet. Det kom dock mycket folk till en del platser och de lånade mycket.

8 Slutsatser

Syftet med uppsatsen är att undersöka vad läsning och literacy betyder för ett land som Jamaica, och vilken - om någon - roll folkbiblioteken och särskilt bokbussarna spelar i arbetet med literacy i landet. Hur stämmer det arbetet överens med Unescos folkbiblioteksmanifest?

De frågeställningar jag har undersökt närmare är:

- Används Unescos folkbiblioteksmanifest i planeringen av verksamheten?
- Hur har arbetet med literacy sett ut på Jamaica?
- Vad betyder literacy på Jamaica – enligt biblioteken och enligt ansvariga myndigheter?
- Hur fungerar bokbussverksamheten rent praktiskt?
- Vilken roll har biblioteket i ett land som Jamaica – enligt biblioteken och enligt ansvariga myndigheter?

Jag börjar med frågan om huruvida Unescos folkbiblioteksmanifest används i planeringen av verksamheten. Svaret på den frågan är både ja och nej. I de måldokument och verksamhetsberättelser som jag har gått igenom nämns inte manifestet, eller att det är något man utgår från i sitt arbete. Det verkar inte heller förekomma i diskussioner kring arbetet vid de olika parishbiblioteken. Detta är dock inte så konstigt då verksamheten är centralt styrd, och alla övergripande målformuleringar och verksamhetsplaner kommer från huvudkontoret och ledningen för Jamaica Library Service. Bibliotekschefen pratar dock om manifestet och menar att det används som argument i olika sammanhang för bibliotekens verksamhet. Gratisprincipen är särskilt viktig, då man menar att biblioteken skulle tappa väldigt många av sina besökare om de tvingades betala för bibliotekets tjänster. Det går också att se på den verksamhet som förekommer att manifestet i hög grad efterföljs – sedan är frågan för om det är medvetet eller inte.

Det är svårt att i det här fallet skilja på literacy och utbildning, då det går hand i hand väldigt mycket. Literacy, information och utbildning har stor betydelse inte bara för Jamaica, utan även för andra Tredje världens-länder. Detta konstateras i den litteratur jag gått igenom, samt av Amartya Sen och hans teori om utveckling som frihet. På Jamaica betonas också på flera håll vikten av utbildning både för landets och för individens sociala och ekonomiska utveckling. Biblioteken är i det här sammanhanget främst en mycket viktig del av både den formella och informella utbildning som äger rum, men dess betydelse för kulturlivet bör heller inte underskattas. De har även deltagit aktivt i arbetet med analfabetismen och samarbetat mycket med JAMAL, den organisation som har huvudansvaret för literacy-arbete och vuxenutbildning i landet.

Bokbussverksamheten anses från bibliotekshåll vara ett mycket bra hjälpmedel för landets läsning och för dess informations- och litteraturförsörjning, på så sätt att de är oslagbara vad gäller att få ut materialet till alla som behöver det. Detta framkommer i alla intervjuer och i de måldokument, verksamhetsberättelser etc. med ursprung i biblioteken som jag har gått igenom. Däremot nämns de inte särskilt i de måldokument som kommer från ansvariga myndigheter – där är det biblioteken i allmänhet som tas upp.

I teorin fungerar bokbussarna också mycket bra som ett sådant hjälpmedel, men hur ser det ut i praktiken? Nyttan av bibliotek är svår att mäta och jag kan egentligen inte efter denna undersökning med säkerhet säga att bokbussarna har bidragit till en mer

läskunnig befolkning. Vad jag kan säga är att bokbussarna har en funktion, och ser ut att fungera stärkande för literacy och informationstillgång. Jag kan också se hur det utan bussar hade varit mycket svårare för många att få tillgång till böcker och annan information. Verksamheten brottas dock med en del problem. Dessa härrör till största delen från brist på pengar. I och med att det inte finns resurser att hålla tillräckligt många bokbussar på vägarna blir kontinuiteten i servicen lidande på vissa håll. Den stora bristen på böcker är också en stor orsak till att låntagare i vissa fall har lämnat biblioteket, trötta på att där inte finns något för dem. Det enda problemet jag kan se som inte har med finansiering att göra är bristande motivation hos en del personal, vilket avspeglas i uppträdande och inställning till låntagaren. Detta skulle kunna verka avskräckande på en del låntagare, och det stämmer definitivt inte överens med hur ansvariga vill att verksamheten ska se ut.

Enligt Amartya Sen hör läskunnighet och utbildning till de med varandra samverkande friheter, som leder till ökad frihet för individen och utveckling för samhället. Det är viktigt att även fattiga länder satsar på utbildning, för att de ska kunna få en större ekonomisk tillväxt och andra fördelar. Det har, enligt min åsikt, visat sig att Jamaica är ett bra exempel på ett land som trots vissa ekonomiska svårigheter ändå satsar på utbildning och literacy, och anser det vara nödvändiga ingredienser för landets fortsatta utveckling och framtid. Jag förnekar inte att det finns problem, och det finns fortfarande mycket kvar att göra, kanske framförallt vad gäller kvaliteten på den utbildning som erbjuds. Det förekommer dock seriösa satsningar och regeringen tar problemet på stort allvar. Det finns också de bästa förutsättningar för att lyckas, då Jamaica sedan länge varit en relativt stabil demokrati och inte hör till världens absolut fattigaste länder.

9 Sammanfattning

Cirka 20 procent av jordens befolkning kan idag inte läsa eller skriva, och är därmed utestängda från mycket i samhällslivet som övriga delar av befolkningen kan delta i. Att inte kunna läsa och skriva innebär ofta en osäkerhet hos individen, samtidigt som låga literacy-nivåer försvårar länders utveckling och ekonomiska tillväxt.

Syftet med uppsatsen är att undersöka vad läsning och literacy betyder för ett land som Jamaica, och vilken - om någon - roll folkbiblioteken och särskilt bokbussarna spelar i arbetet med literacy i landet, samt att se hur det arbetet stämmer överens med Unescos folkbiblioteksmanifest. De frågeställningar som har använts för att ta reda på detta är:

- Används Unescos folkbiblioteksmanifest i planeringen av verksamheten?
- Hur har arbetet med läs- och skrivkunnsighet sett ut på Jamaica?
- Vad betyder literacy på Jamaica – enligt biblioteken och enligt ansvariga myndigheter?
- Hur fungerar bokbussverksamheten rent praktiskt?
- Vilken roll har biblioteket i ett land som Jamaica – enligt biblioteken och enligt ansvariga myndigheter?

Jag lägger relativt stor vikt vid bakgrundskapitlet. Här framkommer hur biblioteken i Karibien och på Jamaica har goda intentioner, men brottas med bland annat ekonomiska problem. Biblioteken på Jamaica är dock en förebild för andra bibliotek i utvecklingsländer. Den formella skolgången på Jamaica berörs kortfattat – jag tar bland annat upp att skolgång från klass 1-6 är obligatorisk, samt att det till skillnad från andra utvecklingsländer faktiskt är fler flickor än pojkar som går i skolan. Den informella utbildningen, och i synnerhet literacy-utbildningen, har sedan början av 1970-talet i princip uteslutande tillhandahållits av JAMAL, the Jamaican Movement for the Advancement of Literacy. Jag går i kapitlet även igenom hur bokbussverksamhet i allmänhet egentligen ”ska” fungera, enligt den litteratur som finns på området. Unescos folkbiblioteksmanifest kom till första gången år 1949. Den version som gäller i dag är den tredje i ordningen. De delar av manifestet som fokuseras på i uppsatsen är bland annat de som rör tillgänglighet för alla och uppsökande verksamhet, samt folkbibliotekets huvuduppgifter – verka för läskunnsighet, information, utbildning och kultur.

Det finns mycket skrivet om vikten av literacy och läs- och skrivkunnsighet, och arbetet med analfabetismen genom tiderna. Jag redovisar ett urval av all denna litteratur, främst med fokus på vad som kommer från Unesco. Synen på vad literacy egentligen innebär har ändrats en del sedan mitten av 1950-talet, från att vara något som bara har att göra med läs- och skrivkunnsighet, till att vara mer än så. Unescos definition av “functional literacy” från 1978 används dock fortfarande: “A person is functionally literate who can engage in all those activities in which literacy is required for effective functioning of his group and community”.

Bibliotekens betydelse för literacy-arbetet bör inte underskattas, och ett antal röster om detta redovisas också. Vad som framkommer är att biblioteken kan och bör vara en naturlig samarbetspartner, men det krävs att de som är ansvariga för literacy-arbetet uppmärksammar de resurser som finns. Dessutom är det viktigt att bibliotekspersonal får utbildning som är relevant för arbetet.

Uppsatsens teoretiska utgångspunkt kommer från den indiske nationalekonomen Amartya Sens tankar om utveckling som frihet. Han menar att utveckling inte bara är en ekonomisk fråga, utan har ett större perspektiv än så. Större frihet för människan ses både som det stora målet, och som det viktigaste medlet för utveckling. Frihet för den enskilda människan är nödvändigt för att kunna lösa de problem som hindrar utveckling, men den friheten kan begränsas av olika tillgång till ekonomiska, sociala och politiska möjligheter. Det är därför samhällets ansvar att se till att individen kan utnyttja dessa möjligheter efter sin fulla förmåga. Literacy räknas här till ”sociala möjligheter”, och anses vara mycket viktigt för att kunna utnyttja de andra möjligheterna fullt ut.

För att kunna svara på mina frågor bestämde jag mig för en metod bestående av intervjuer, observationer samt genomgång av diverse olika måldokument, verksamhetsberättelser och policydokument. Jag intervjuade nio olika bibliotekarier och följde med på fyra olika bokbusssturer. Intervjuer baserades både på frågor som syftade till att få fram bakgrundsinformation, samt öppna frågor som syftade till att ta reda på bibliotekariernas uppfattning om bibliotekets roll och annat. Då det inte var möjligt att genomföra dolda observationer fick de bli öppna. Intervjuer och måldokument redovisas tematiskt, medan observationerna redovisas för varje bibliotek. Sedan jämför jag vad som framkom i de olika delarna och diskuterar detta utifrån Sens tankar, och även utifrån tidigare forskning.

Vad som tydligt framträder ur intervjuerna med bibliotekarierna är den stora roll som bokbussar och bibliotek spelar för befolkningens läs- och informationsbehov. Den största fördelen med bokbussarna är att de når ut till delar av befolkningen som annars skulle vara helt utan bibliotek. Biblioteken ses av alla parter som en mycket viktig, om än informell, del av utbildningssystemet på Jamaica, och denna roll tas på stort allvar av bibliotekspersonalen.

Unescos folkbiblioteksmanifest nämns inte i några dokument, men enligt bibliotekschefen försöker man ändå arbeta efter det. Särskilt gratisprincipen nämns som mycket viktig. Det går också att se att biblioteksverksamheten mycket väl överensstämmer med manifestet, trots de stora finansiella problem man plågas av. Regeringen har länge satsat på utbildning och literacy, då de anser detta vara mycket viktigt både för landets som för individens utveckling. Som ett resultat av detta ligger literacy-nivåerna nu på mellan 80-87 % beroende på vilken källa som används – att jämföras med 50-60 % i början av 1970-talet, då den stora satsningen började.

10 Avslutande reflektioner

Med tanke på att det snart är åtta år sedan som jag genomförde mina undersökningar på Jamaica är det rimligt att fråga sig om det har något sedan dess? Jag har inte haft någon direkt kontakt med bibliotekspersonalen, men med hjälp av tidningsartiklar på Internet och Jamaica Library Service' webbplats kan jag ändå konstatera några saker. Ett av de större problemen med verksamheten som tagits upp i uppsatsen är bokbeståndet. För ett par år sedan genomfördes en omfattande bokgallring, vilket har inneburit att bokkvoten har minskat ännu mer. De böcker som finns kvar är dock i hyfsat skick och sådant som efterfrågas av låntagarna. Det har varit en del budgetnedskärningar, vilket har inverkat på frekvensen i bokbussbesöken. Vad som är oerhört positivt är dock att Japans regering år 2003 donerade ytterligare sex bokbussar. Det är lite osäkert huruvida de äldsta bokbussarna då har tagits ur drift, eller om alla används i så stor utsträckning som möjligt. Något som i undersökningen ses som ett framtidsprojekt är bokbussar utrustade med fax och datorer, och det verkar som att det nu finns i alla fall en sådan buss. Arbetet med att förbättra verksamheten fortgår ständigt.

Såhär i efterhand finns det en del saker som skulle ha kunnat göras annorlunda. Framförallt skulle jag, med tanke på den inriktning som uppsatsen slutligen fick, ha ägnat mer tid åt JAMAL och intervjuer med företrädare för denna organisation. Det hade även varit önskvärt att kunna intervjua någon representant för MOEYC. Annars är det svårt att peka på något konkret som skulle ha ändrats. Något jag funderade på i allra första början var att göra någon slags användarstudie. Denna tanke försvann på plats då jag trodde det skulle bli för svårt att genomföra, men det skulle vara mycket intressant att se en sådan studie göras.

11 Käll- och litteraturförteckning

11.1 Otryckta källor

Intervjuer med nio bibliotekarier, gjorda juni-juli 1999. Utskrifter av ljudupptagningar gjorda 1999. Utskrifter samt ljudupptagningar finns i författarens ägo.

Informationsbroschyrer och statistikanteckningar från Kingston & St Andrew Parish Library, Portland Parish Library, St Ann Parish Library, St Elizabeth Parish Library. Finns i författarens ägo.

Jamaica Library Association. Discussion guidelines for retreat held at Runaway Bay Heart Hotel, June 25-26, 1999.

Observationsanteckningar, gjorda juni-juli 1999. Finns i författarens ägo.

11.2 Tryckta källor och litteratur

Archer, David (2003). Literacy as Freedom: Challenging assumptions and changing practice. Ingår i *Literacy as Freedom: a UNESCO Round-table*. Paris: Unesco. S. 32-46.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001318/131823e.pdf> [2004-10-19]

Atuti, Richard M. (1999). Camel library service to nomadic pastoralists: the Kenyan scenario. *IFLA Journal*, vol. 25, nr 3, s. 152-158.

Baker, Christopher P. (1996). *Jamaica: a Lonely Planet travel survival kit*. Hawthorn: Lonely Planet.

Bennett, Hazel E. (1987). *A history of libraries in Jamaica 1697-1987*. Diss. Loughborough University of Technology.

Bergdahl, Birgitta (1994). Libraries and information in the Third World. Ingår i *Librarianship & Information work worldwide...1994*. London: Bowker-Saur.

Bogbusser: planlægning, drift og teknik [1982]. Udarbejdet af en redaktionsgruppe nedsat af Bibliotekstilsynet. Bibliotekscentralens Forlag.

Carlsson, Bertil (1991). *Kvalitativa forskningsmetoder: för medicin och beteendevetenskap*. Solna: Almqvist & Wiksell.

Clarkson, Betty L. & Loudon, Jonathan E. (1990). Reference service - yes, you can! Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 262-270.

Cole, John Y. (2000). Literacy, libraries & IFLA: recent developments and a look at the future. *Conference proceedings, 66th IFLA Council and General Conference, 13-18 August, Jerusalem, Israel*.
<http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/021-139e.htm> [2004-12-13]

Encyclopaedia Britannica Online (2006). <http://search.eb.com/eb/article-54496> [2006-04-01] Jamaica.

Encyclopaedia Britannica World Data (2004).
<http://search.eb.com.ezproxy.ub.gu.se/analyst> [2006-04-01] Jamaica.

Eyre, Gayner (2004). Towards a literate Australia: the role of public libraries in supporting reading. *APLIS*, vol. 17, nr 4, s. 186-192.

Ferguson, Stephney (1994). New directions in satisfying the information needs of users in Commonwealth Caribbean public libraries. Ingår i Ingram, K.E, ed. *Libraries, literacy and learning: essays in honour of The Hon. Joyce L. Robinson OJ, CD, MBE, FLA, LLD (Hon)*. Jamaica: the Jamaica Library Association. S. 118-128.

Ferguson, Stephney (1992). Strategic planning for national libraries in developing countries: an optimist's view. *IFLA Journal*, vol. 18, nr 4, s. 339-344.

Freire, Paolo (1972). *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummesson.

Freudenthal, Juan R. (1982). West Indies, libraries in. Ingår i *Encyclopedia of library and information science*. Vol 33. New York: Dekker. S. 38-92.

Furhammar, Sten (1997). *Varför läser du?* Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Gibbs, Sheila (1990). Promoting mobile services. Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 113-118.

Grugel, Jean (1995). *Politics and development in the Caribbean Basin*. Basingstoke: Macmillan.

Henry-Wilson, Maxine (2003). Making education more attractive in Jamaica. *Education Today Newsletter, July-September*.
<http://www.unesco.org> [2004-10-19]

Heise, Peter (1990). An overview of mobile services administration: a Danish view. Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 41-47.

Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997). *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Häggström, Britt-Marie, ed. (2004). The role of libraries in lifelong learning: final report of the IFLA project under the Section for Public libraries.
<http://www.ifla.org/VII/s8/proj/Lifelong-LearningReport.pdf> [2006-11-24]

IFLA Working Group on Literacy Final Report (1999). PB-DOC 99-84. *IFLA Literacy Working Group*.
<http://www.ifla.org/VII/s33/news/finalrpt.htm> [2003-02-03]

Iton, Sybil (1989). *Mobile libraries: the Jamaican experience*. Kingston: Jamaica Library Service. Stencil.

Jamaica (1986). Ingår i *ALA World Encyclopedia of library and information services*. 2. ed. Chicago: American Library Association.

Jamaica Library Service [1995a]. *Five-year development plan: 1995-2000*. Kingston: Jamaica Library Service. Stencil.

Jamaica Library Service (1995b). *Plans for development: 1995-2000*. Kingston: Jamaica Library Service. Stencil.

Jamaica Library Service [1997]. *Annual report for April 1, 1996-March 31, 1997*. Stencil.

Jamaica Library Service [1998]. *Jamaica Library Service*. Kingston: Jamaica Library Service.

JAMAL Foundation (1981). Literacy programmes and the public library service in Jamaica. *UNESCO Journal of Information Science, Librarianship & Administration*, vol. 3, issue 4, s. 235-240.

Kaseroka, Kay (2003). Libraries for lifelong literacy. *IFLA Presidential theme 2003-2005*.
<http://www.ifla.org/III/gb/prtheme03-05.htm> [2006-11-24]

Krolak, Lisa (2005). *The role of libraries in the creation of literate environments*. Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2006, Literacy for Life. Hamburg: Unesco Institute for Education.
http://www.ifla.org/VII/s33/pub/s33_Krolak%20L.pdf [2006-11-24]

Knuth, Rebecca (1994). Libraries, literacy and development: combined libraries as an option for developing countries: a brief communication. *International Information & Library Review*, vol. 26, s. 77-89.

Lampert, Sheila I. (1993). The status of information services and management in Jamaica. *FID News Bulletin*, vol. 43, nr 3 (March), s. 62-64.

Lawrence, Yvonne T. (1981). Libraries and the communication of information: the Jamaican situation. Ingår i Fjällbrant, Nancy, ed. (1981). *Libraries and the Communication Process: Proceedings of the 9th Annual Meeting of IATUL, Lausanne, Switzerland, April 12-16 1981*. Göteborg: IATUL, Chalmers. S. 165-176.

Lind, Agneta & Johnston, Anton (1990). *Adult literacy in the third world: a review of objectives and strategies*. Stockholm: SIDA.

- Little, Paul (1990). Collection development for bookmobiles. Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 59-73.
- Mathis, Marie (1990). Bookmobile service in an urban area. Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 276-283.
- Ministry of Education and Culture (1999). *Jamaica: Country report*. Education for All Assessment 2000. Kingston: Ministry of Education and Culture; Paris: Unesco. <http://www2.unesco.org/wef/countryreports/jamaica/contents.html> [2003-04-11]
- Ministry of Education, Youth and Culture [2003a]. *About the MOEYC*. About: Ministry of Education, Youth and Culture. <http://www.moeyc.gov.jm/about.htm> [2004-10-19]
- Ministry of Education, Youth and Culture [2003b]. *Towards a definition of literacy*. Internal audit: Ministry of Education, Youth and Culture. <http://www.moeyc.gov.jm/literacy.htm> [2004-10-19]
- Mohamedali, Ownali Nurdin (1996). NATIS (National Information Systems): the Jamaican Experience. *Alexandria*, vol. 8, nr 3, s. 167-179.
- Moulton-Campbell, Miriam (1986). The development of learning strategies for post-literacy and continuing education in Jamaica. Ingår i Dave, R.H., ed. *Learning strategies for post-literacy and continuing education in Brazil, Colombia, Jamaica and Venezuela*. Hamburg: Unesco Institute for Education. S. 157-223.
- Möhlenbrock, Sigurd (1973). *Bokbussen kommer...: en introduktion till verksamheten*. Lund: Bibliotekstjänst.
- National Council on Libraries, Archives and Documentation Services (1978). *Plan for a national documentation, information and library system for Jamaica*. Kingston: NACOLADS.
- National Library of Jamaica (1995). Informationsbroschyr. Kingston: NLJ. Stencil.
- Nationalencyklopedin* (2006). <http://www.ne.se> [2006-04-01] Jamaica.
- Nationalencyklopedin* (2007). <http://www.ne.se> [2007-02-04] Sen, Amartya K.
- Navalani, Kishni (1994). The Third Wave and Third World libraries. *Third World Libraries*, vol. 4 (Spring 1994), nr 3, s. 33-35.
- Onohwakpor, J.E. (2005). The role of library services in adult literacy education. *Library Philosophy and Practice*, vol. 7 (Spring 2005), no. 2, s. 1-4.
- Patel, Runa & Davidson, Bo (2003). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Philip, John (1990). Bookmobile service: Justification to the nonbeliever. Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 1-7.

Reading section [2004]. *Guidelines for library-based literacy programs: some practical suggestions*. IFLA Reading Section.

<http://www.ifla.org/VII/s33/project/literacy.pdf> [2004-12-13]

Reading Section: Strategic Plan 2006-2007. IFLA Reading Section.

<http://www.ifla.org/VII/s33/annual/sp33.htm> [2006-11-24]

Robinson, C. (2003a) Introduction. Ingår i *Literacy as Freedom: a UNESCO Round-table*. Paris: Unesco. S. 9-18.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001318/131823e.pdf> [2004-10-19]

Robinson, C. (2003b) The ongoing debate. Ingår i *Literacy as Freedom: a UNESCO Round-table*. Paris: Unesco. S. 187-212.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001318/131823e.pdf> [2004-10-19]

Robinson, Joyce L. (1975). Jamaica, libraries in. Ingår i *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 13. New York: Dekker. S. 169-205.

Salmon, Gloria (1994a). Bookmobile service in the future: Jamaica. *The bookmobile in the global society: National Bookmobile Conference, October 2-4, Columbus, Ohio*. Kingston: Jamaica Library Service. Stencil.

Salmon, Gloria (1994b). Mobile libraries serving multicultural populations in the English-speaking Caribbean (excluding Trinidad & Tobago). *IFLA Round table on Mobile libraries, pre-conference seminar, Trinidad, Cuba*. Stencil.

Schau, David (1990). Bookmobile services to children and schools. Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 291-302.

Sen, Amartya (2003). Reflections on literacy. Ingår i *Literacy as Freedom: a UNESCO Round-table*. Paris: Unesco. S. 20-30.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001318/131823e.pdf> [2004-10-19]

Sen, Amartya (2002). *Utveckling som frihet*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Smith, Ester Gottlieb (1984). The literacy education gap: the involvement of public libraries in literacy education. *Library & Information Science Research*, vol. 6, nr 1, s. 75-94.

Svenne, Helena [1995]. *I samma gamla hjulspår? : en utredning om bokbuss i glesbygd*. Bibliotek Gävleborg.

Svensson, Per-Gunnar (1996). Förståelse, trovärdighet eller validitet? Ingår i Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt, ed. *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur. S. 209-227.

- Thomas, Barbro (1995). Inledning. Ingår i *Unescos folkbiblioteksmanifest 1994*. Stockholm: Svenska Unescorådet. (Svenska Unescorådets skriftserie 2/1995) S. 5-16.
- Thomas, Lucille C. (1993). World literacy and the role of libraries. *IFLA Journal*, vol. 19, nr 2, s. 162-169.
- Unesco (1945). *Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. Unesco.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0001/000175/017503eb.pdf> [2007-02-05]
- Unesco (1978). *Revised recommendation concerning the International Standardization of Educational Statistics*. Paris: Unesco.
- Unesco (2000). *The Dakar Framework for Action: Education for all: Meeting our collective commitments. World Education Forum, Dakar, Senegal, 26-29 April*. Paris: Unesco.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf> [2004-10-19]
- Unesco (2002). *Education for All: is the world on track? EFA Global Monitoring Report, Statistical Annex, 2002*. Paris: Unesco.
http://www.unesco.org/education/efa/monitoring/pdf/Monitoring_2002/EFAGMR2_annexes.pdf [2007-01-23]
- Unesco (2003). *Literacy as Freedom: a UNESCO Round-table*. Paris: Unesco.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001318/131823e.pdf> [2004-10-19]
- Unesco (2005). *Literacy for life: education for all*. EFA Global Monitoring Report, 2006. Paris: Unesco.
http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=43283&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [2007-02-05]
- Unesco-OREALC (2003). Towards a state of the art of adult and youth education in Latin America and the Caribbean. *Regional Latin American Report for the CONFINTEA Mid-term review conference, September 2003, Bangkok*. Hamburg: Unesco Institute for Education.
http://www1.uni-hamburg.de/UNESCO-UIE/literacyexchange/resources/latin_america.pdf [2006-11-24]
- Unicef (2007). *Statistics*. Jamaica. Unicef.
http://www.unicef.org/infobycountry/jamaica_statistics.html [2007-01-24]
- United Nations (2002). *United Nations Literacy Decade: education for all. 56/116*. Resolution adopted by the General Assembly 18 January 2002. New York: United Nations
http://www.unesco.org/education/pdf/un_decade_literacy/un_resolution.pdf [2006-11-24]
- Wagner, Daniel A. (2001). *Literacy and Adult Education: thematic studies*. World Education Forum. Paris: Unesco.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001233/123333e.pdf> [2004-10-19]

Vavrek, Bernard (1990). Mapping the bookmobile: recent surveys. Ingår i Alloway, Catherine Suyak, ed. *The book stops here: new directions in bookmobile service*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow press, Inc. S. 9-15.

Ward, Dane M. (1996). The changing role of mobile libraries in Africa. *International information & library review*, 1996, vol. 28, s.121-133.

Wedgeworth, Robert (2004). The literacy challenge. *IFLA Journal*, vol. 30, nr 1, s. 14-18.

Whiteman, Burchell (1999). *Statement on Jamaica Adult Literacy Survey 1999*. Ministry of Education, Youth and Culture.
<http://www.moeyc.gov.jm/projects/jaasp/literacy/statement1999.htm> [2004-10-19]

Bilaga 1 – intervjufrågor

Typ av frågor:

Hur ser du bibliotekets roll?

Vad är dess viktigaste uppgift?

Vad har ni för organisationsplan?

Mål för verksamheten?

Hur ser bibliotekslagen ut?

Har ni någon inköspolicy?

Vilken typ av uppsökande verksamhet har ni?

Vilka är användarna?

Hur fungerar JAMAL nuförtiden?

Finns det något samarbete mellan biblioteken?

Frågor angående statistik.

Frågor angående lånerutiner, medlemskap, etc.

Frågor angående personal – vem gör vad, vilka olika befattningstyper finns det, etc. Hur många anställda?

Hur fungerar skolbiblioteksverksamheten?

Vad ser du för fördelar med bokbussverksamheten?

Nackdelar?

Hur fungerar den rent praktiskt? Personal? Utbildning?

Har ni några andra aktiviteter på bussarna än boklån?

Vilka förändringar skulle du vilja se?

Hur tror du framtiden ser ut?

Vilka prioriteringar, om några, görs vid budgetnedskärningar?

Används Unescos folkbiblioteksmanifest vid planeringen av verksamheten?

Har ni samma mål för verksamheten som huvudkontoret satt upp, eller har ni några egna?

Bilaga 2 – förkortningar

ALA	American Library Association
BLC	Basic Learning Competencies
EFA	Education for All
EWLP	Experimental World Literacy Programme
HEART/NTA	Human Employment and Resource Training/National Training Agency
HISEP	High School Equivalency Programme
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
IMF	International Monetary Fund
JAMAL	Jamaican Movement for the Advancement of Literacy
JLS	Jamaica Library Service
LIS	Library and Information Science
KSAPL	Kingston & St Andrew Parish Library
MOEC	Ministry of Education and Culture
MOEYC	Ministry of Education, Youth and Culture
NACOLADS	National Council for Libraries, Archives and Documentation Services
NGO	Non-governmental organization
PPL	Portland Parish Library
SLS	Schools Library Service
Unesco	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UIE	Unesco Institute for Education
UWI	University of the West Indies
WCEFA	World Conference on Education for All